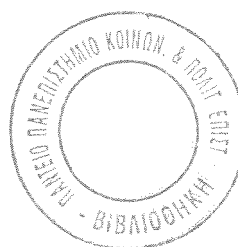

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ :
'ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ'**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ : 'ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ'

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΑΝΘΩΖΩΗ ΧΑΪΔΟΥ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ : ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Εγληματικότητα των γυναικών

B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Γ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Δ. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

- 1) Η Φυλακή ως κλειστό κοινωνικό σύστημα
- 2) Συνέπειες και εμπειρία της φυλάκισης
- 3) Γυναίκες με παιδιά στη φυλακή

Ε. ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εγκληματικότητα των γυναικών

Η εγκληματική συμπεριφορά είχε στενά συνδεθεί με το ανδρικό φύλο και την ανδρική βία. Αναφορές, δημοσιεύσεις και έρευνες γύρω από το έγκλημα αντανakλούσαν όλες ένα σύστημα αξιών στο οποίο κυριαρχούσε ο ρόλος του άνδρα. Η γυναικεία συμμετοχή στις παράνομες πράξεις κατείχε ένα μικρό ποσοστό δευτερεύουσας σημασίας και απασχολούσε τους ειδικούς μόνο σε αντιπαράθεση με την ανδρική εγκληματικότητα που ήταν και το βασικό πεδίο έρευνας. Οι γυναίκες ήταν είτε απύσες στους παραδοσιακούς εγκληματολόγους, είτε παρούσες αλλά μόνο ως πόρνες, περιθωριακά άτομα ή συμπτωματικοί αριθμοί. Ακόμη, η συζήτηση για τις γυναίκες γινόταν πάντα κάτω από απόλυτα σεξουαλικά στερεότυπα. Το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων και γενικότερα των κοινωνιολόγων όσον αφορά τη θέση της γυναίκας σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής, άρχισε να εκδηλώνεται από τότε που οι γυναικείες ομάδες και τα κινήματα για την απελευθέρωση της γυναίκας έθεσαν δυναμικά το ερώτημα της κατώτερης κοινωνικής και πολιτικής θέσης της και απαίτησαν τον τερματισμό των διακρίσεων σε βάρος της, καθώς και την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλες τις γυναίκες.¹

Η φεμινιστική εγκληματολογία που ξεκίνησε ως αντίδραση στον παλαιό, καθιερωμένο ανδρικό σοβινισμό στον ακαδημαϊκό χώρο, άσκησε κριτική στην μέχρι τότε αντιμετώπιση της γυναίκας και έφερε στο προσκήνιο τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν την εγκληματική συμπεριφορά της.

Η έκταση που καταλαμβάνει η εγκληματικότητα των γυναικών στο σύνολο της εγκληματικότητας και των δύο φύλων είναι περιορισμένη. Από ποικίλες στατιστικές πηγές και από τη διεθνή βιβλιογραφία προκύπτει ότι τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο έγκλημα είναι πολύ χαμηλά.²

Παρά τις όποιες επιφυλάξεις που ενδέχεται να έχει κανείς σχετικά με τις εγκληματολογικές στατιστικές η περιορισμένη συμμετοχή δεν αφήνει περιθώρια για αμφισβητήσεις. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των διαπραχθέντων από γυναίκες εγκλημάτων, όπως αυτός εμφανίζεται μέσα από τις στατιστικές της Αστυνομίας,

¹ Μαυρήs Μ., Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τ.68 Α, 1998, σελ.150.

² Yotopoulos-Marangopoulos Α., The peculiarities of female criminality and their causes, A human rights perspective, London, Esperia publications, 1992., σελ. 19.

υπολείπεται κατά πολύ του αντίστοιχου αριθμού των ανδρών, ενώ ακόμα μικρότερος εμφανίζεται στις δικαστικές στατιστικές, ο αριθμός των γυναικών, οι οποίες, αφού περνούν μέσα από τα διαφορετικά φίλτρα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, καταδικάζονται και φυλακίζονται.³

Αλλά και στις έρευνες που βασίζονται σε στοιχεία αυτοομολογούμενης εγκληματικότητας, όπου τα ποσοστά της εγκληματικότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών εμφανίζονται να συγκλίνουν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένουν σημαντικές. Από τις επίσημες στατιστικές και από τις έρευνες αυτοεξομολογούμενης εγκληματικότητας προκύπτει σαφώς ότι οι γυναίκες δεν διαπράττουν μόνο μικρό αριθμό εγκλημάτων αλλά ότι και τα εγκλήματα αυτά δεν είναι από τα βαρύτερα. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών των εγκλημάτων είναι κατά της περιουσίας ή απάτες και πλαστογραφίες, σπάνια έχουν να κάνουν με σωματική βία και γενικά δεν είναι σοβαρά.⁴ Η Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου προσθέτει ότι είναι υψηλή η συμμετοχή των γυναικών και στις παραβάσεις ορισμένων Ειδικών Ποινικών Νόμων.

Σχετικά με τη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στη συνολική εγκληματικότητα έχουν κατά καιρούς προταθεί διάφορες ερμηνείες. Οι πρώτες επηρεασμένες από τη βιολογική επικράτηση της εξήγησης του όλου εγκληματικού φαινομένου (Lombroso, Freud) αλλά και από το γεγονός ότι οι διαφορές της γυναικείας εγκληματικότητας συναντιούνται με μικρές παραλλαγές σε όλες τις χώρες και σε όλες τις εποχές της ιστορίας και παρά τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές διαφορές που υπάρχουν σ' αυτές απέδωσαν τις διαφορετικές εκφάνσεις ποσοτικές και ποιοτικές της γυναικείας εγκληματικότητας σε βιολογικές διαφορές του γυναικείου φύλου από το ανδρικό. Έτσι η φύση τη γυναίκας που ήταν γλυκιά, αγνή ακίνδυνη και πλασμένη για τη μητρότητα, η ορμονική διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα, η κατάσταση που δημιουργείται κατά τη διάρκεια της ή γύρω από την έμμηνη ρύση ήταν αρκετά κατ' αρχήν για να εξηγήσουν τα διαφορετικά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο έγκλημα.

Οι κοινωνιολογίζουσες θεωρίες των Pollak και Thomas για την αναγνώριση διαφορετικών προτύπων συμπεριφοράς ανάμεσα στα δύο φύλα και αυξημένης

³ Νόβα- Καλτσούνη Χ., Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, Ιούνιος-Δεκέμβριος 1989, σελ.171.

⁴ Θασοπούλου Μ., Φρονίμου Έμμη., Τσίλιμγκάκη Βίνα., Αποφυλακιζόμενες γυναίκες, το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Α.Σάκκουλα, 1997, σελ.35.

καταπίεσης για τις γυναίκες και οι περισσότερο κοινωνιολογικές, από φεμινίστριες εγκληματολόγους, επιχείρησαν μια ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας βασισμένη στην ειδική θέση και το ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία.

Καταρχήν οι διαφορετικές προσδοκίες ρόλων για τα δύο φύλα και οι στερεότυποι ρόλοι που επιβάλλουν στις γυναίκες την υποταγή την παθητικότητα και την μη επιθετικότητα έχουν ως αποτέλεσμα διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης και διαφορετικές διεξόδους στις αποστερήσεις, μαινώσεις επιθυμιών και στις συναισθηματικές αναταραχές και εντάσεις από τους άντρες. Έτσι οι γυναίκες συνήθως ενοχοποιούν τις ίδιες για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και καταλήγουν στην νεύρωση περισσότερο αντί στο έγκλημα.

Ο αυξημένος κοινωνικός έλεγχος όχι μόνο από την επίσημη κοινωνική αντίδραση αλλά κυρίως από την ανεπίσημη που λειτουργεί αυστηρότερα για τις γυναίκες όταν αυτές παραβαίνουν την υπαγορευμένη από τους κοινωνικούς ρόλους αναμενόμενη συμπεριφορά. Ολόκληρη η κοινωνία αρχίζοντας από τους γονείς και προχωρώντας στον αδελφό, στο σύζυγο, στους γείτονες, στους φίλους, στους συναδέλφους, ελέγχει κατά τρόπο πολύ πειστικό το βαθμό της ανταπόκρισης στα στερεότυπα της καλής γυναικείας συμπεριφοράς της γυναίκας που επιβάλλεται να είναι αφοσιωμένη, σιωπηλή, σεξουαλικά “ανεπίληπτη”, ιδιαίτερα αποδοτική στην εργασία και εξωτερικά πολύ περιποιημένη και ευχάριστη σε αντίθεση με τον άντρα που έχει δικαίωμα να απαιτεί από αυτή εξυπηρέτηση κάθε είδους και ανοχή στις επιθετικές στάσεις και τη δυσάρεστη εμφάνισή του.

Οι λιγότερες ευκαιρίες διάπραξης αδικημάτων από τις γυναίκες ως αποτέλεσμα της θέσης και του ρόλου τους στην κοινωνία. Οι γυναίκες είναι λιγότερο δραστηριοποιημένες σε επαγγέλματα που επιδιώκουν οικονομικό κέρδος ενώ τα στερεότυπα των γυναικείων ρόλων τους τις κάνουν να θέτουν διαφορετικούς και χαμηλότερους στόχους επιτυχίας. Οι γυναίκες και παρά τη σταδιακή είσοδό τους στην αγορά εργασίας έχουν ως κίνητρο να κερδίζουν απλά τη ζωή τους όσο πιο άνετα μπορούν, χωρίς πολλές φιλοδοξίες.

Η υποεκπροσώπηση των γυναικών στις στατιστικές της αστυνομίας και των δικαστηρίων έχει ακόμα αποδοθεί σε κάποιου είδους «υποτισμό τον οποίο πιθανόν επιδεικνύουν οι φορείς άσκησης του τυπικού κοινωνικού ελέγχου απέναντι στις γυναίκες. Κάτι που βρίσκει τους υποστηρικτές του ή και τους επικριτές του που θεωρούν ότι τα στοιχεία δεν επαρκούν για την υποστήριξη ενός τέτοιου ισχυρισμού ή ότι σε τελική ανάλυση δεν είναι το φύλο αυτό που καθορίζει τη διαφορετική

μεταχείριση από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου όσο άλλα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με το είδος του αδικήματος, τη συμπεριφορά που επιδεικνύει ο δράστης, την οικονομική του κατάσταση κ.α.

Και στην Ελλάδα το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στη συνολική καταγεγραμμένη εγκληματικότητα είναι πολύ μικρό όπως προκύπτει από τις αστυνομικές και δικαστικές στατιστικές.

Ανάλογα με τις κατηγορίες των αδικημάτων τα ποσοστά αυτά άλλοτε είναι υψηλά και άλλοτε χαμηλά. Υψηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών παρατηρούνται στα αδικήματα της α)επαιτείας και αλητείας, της β)τιμής (πρόκειται κυρίως για εξυβρίσεις), γ)τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα (πρόκειται κυρίως για παραβάσεις κανόνων οικοδομικής), δ) εγκλήματα περί την απονομή της δικαιοσύνης (πρόκειται κυρίως για ψευδορκίες), ε) εγκλήματα κατά της περιουσίας, στ) κατά της ιδιοκτησίας (πρόκειται κυρίως για κλοπές και υπεξαιρέσεις), και ζ) κατά της προσωπικής ελευθερίας. Χαμηλά ποσοστά παρατηρούνται στα εγκλήματα κατά των Ηθών, στα εγκλήματα βίας και κατά της ζωής ενώ με αυξητικές τάσεις παρουσιάζονται τα εγκλήματα περί τα υπομνήματα (πρόκειται κυρίως για πλαστογραφίες) και οι παραβάσεις Ειδικών Ποινικών Νόμων (κυρίως Παραβάσεις Αγορανομικού Κώδικα, του Νόμου περί Δημοσίας Υγείας, του Νόμου περί επιταγών).⁵

Τα τελευταία 20 χρόνια, ωστόσο, παρατηρούνται σε πολλές χώρες αυξητικές τάσεις της εγκληματικότητας των γυναικών, οι οποίες πολλές φορές υπερβαίνουν την αντίστοιχη αύξηση της εγκληματικότητας των ανδρών.

Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της φυλακής για τις γυναίκες

Η φυλακή ανήκει, μαζί με την ποινική δικαιοσύνη και την αστυνομία, στους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος. Η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί μια μορφή έντονης αντίδρασης στο έγκλημα. Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και η τιμωρία του ποινικού παραβάτη έχει διανύσει πολλές φάσεις στην ανθρώπινη ιστορία. Το είδος και ο λόγος τιμώρησης των δραστών παράνομων πράξεων υπήρξαν πάντοτε θέμα οξείας αντιπαράθεσης, κυρίως μεταξύ επιστημόνων

⁵ Θανοπούλου Μ., Φρονίμου Έμμ., Τσίλιμγκάκη Βίνα., οπ. αν., σελ.38-40.

και πολιτικών. Ο εκφοβισμός, η θεραπευτική μεταχείριση, η βελτίωση και η αχρήστευση του δράστη έχουν αποτελέσει στόχους της στέρησης της ελευθερίας.⁶ Σύμφωνα με τον Foucault, οι μορφές αντίδρασης κατά του εγκληματία ποικίλουν ανάλογα με τη δομή της πολιτικής εξουσίας. Ενώ λοιπόν τον 17^ο και τον 18^ο αιώνα η πειθαρχία ασκούσαν στο σώμα του εγκληματία, διότι η φυσική βία αποτελούσε πανηγυρική διακήρυξη της απόλυτης εξουσίας του μονάρχη εναντίον εκείνου που έθιγε ή αμφισβητούσε αυτή την εξουσία, τον 19^ο αιώνα η πειθαρχία απευθύνεται στην ψυχή του καταδικασθέντα, με τη σιωπή και την απομόνωση. Έτσι το Πανοπτικό του Μπένθαμ (δυνατότητα να βλέπεις τον άλλο χωρίς αυτός να σε βλέπει εξαιτίας ενός ιδιόρρυθμου τρόπου κατασκευής της φυλακής που δίνει τη δυνατότητα να επιβλέπονται ταυτόχρονα όλα τα κελιά από ένα κεντρικό σημείο) που έδινε τη δυνατότητα στην εξουσία της φυλακής να ελέγχει και να κατευθύνει την κατάσταση απλώς με ψυχολογική πίεση και με την καταγραφή προσώπων και πραγμάτων αντικαταστάθηκε από τη θεραπευτική ηθική που στόχο έχει τη μεταχείριση και όχι την τιμωρία.⁷

Παρόλο ότι η φυλακή θεωρήθηκε ως πρόοδος σε σχέση με τη σωματική τιμωρία και τη θανατική ποινή που επιβάλλονταν στο παρελθόν, έγινε χώρος καταπίεσης και στυγνής εκμετάλλευσης των κρατουμένων. Δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που υποστηρίζουν ότι η τιμωρία δεν πραγματοποιείται πλέον σε κοινή θέα, αλλά μεταφέρθηκε πίσω από τον τοίχο της φυλακής και έγινε πιο εκλεπτυσμένη. Η φυλακή ως τόπος εκτέλεσης ποινής είναι θεσμός σχετικά πρόσφατος. Η καθιέρωσή της ως τόπος εκτέλεσης ποινής οφείλεται στην επίδραση του κανονικού δικαίου της καθολικής εκκλησίας, το οποίο θεωρούσε την αντικοινωνική συμπεριφορά ως αμάρτημα και τον εγκληματία ως αμαρτωλό που έπρεπε να επαναφέρει στον ίδιο δρόμο με τη μόνωση και την τιμωρία. Η μόνωση, κατά τις εκκλησιαστικές αντιλήψεις διευκολύνει την περισυλλογή και την επικοινωνία με το Θεό, πράγμα που συντελεί να αισθανθεί τύψεις ο αμαρτωλός, να μετανοήσει και να εξιλεωθεί. Η γενίκευσή της ως τόπος εκτέλεσης της ποινής ολοκληρώνεται το 18^ο αιώνα με τη διακήρυξη των αρχών της γαλλικής επανάστασης και, συγκεκριμένα την τοποθέτηση της ατομικής

⁶ Λαμπροπούλου Έφη., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1994, σελ. 223.

⁷ Davis Nanette., Stasz Clarice., Social control of deviance, A critical perspective, United States of America, McGraw-Hill, Inc., 1990.

ελευθερίας στην κορυφή της αξιολογικής κλίμακας των αγαθών του προσώπου και την παγίωση της στερητικής της ελευθερίας ποινή σαν τη σπουδαιότερη στο σύστημα των ποινικών κυρώσεων.⁸

Ως τον 15^ο αιώνα οι διαφορές λύνονταν ενδοομαδικά και σκοπός της τιμωρίας ήταν η διατήρηση της δημόσιας τάξης και της κοινής ειρήνης. Η μετάνοια του δράστη και η πληρωμή κάποιου προστίμου που όριζε ο δικαστής της κοινότητας ήταν η πιο συνηθισμένη μορφή τιμωρίας. Επειδή όμως τα χαμηλά στρώματα αδυνατούσαν συχνά να πληρώσουν, άρχισε η χρήση των σωματικών ποινών.⁹

Από τον 15^ο αιώνα κυριαρχούσαν οι θανατικές και σωματικές ποινές τα βασανιστήρια και η δημόσια εκτέλεση. Μετά το 1550 με την εδραίωση του Προτεσταντισμού και την ανακάλυψη νέων εδαφών στην Αμερική, τη δημιουργία εκεί νέων εμπορικών αγορών (μερκαντιλισμός) και τη μεγάλη μείωση του πληθυσμού της Ευρώπης λόγω των θρησκευτικών ή άλλων πολέμων που είχε αποτέλεσμα την έλλειψη εργατικών χεριών παρατηρείται η τάση για υποκατάσταση της σωματικής και θανατικής ποινής με την στερητική της ελευθερίας ποινή και την εκμετάλλευση της εργασίας των καταδίκων. Η εκτόπιση (εξορία) για επάνδρωση των αποικιών στην Αμερική και η σκλαβιά σε γαλέρες αντί για την εξόντωση και την προσβολή της σωματικής ακεραιότητας αποτελούσαν ανέξοδους τρόπους για την αντιμετώπιση της ανάγκης εξεύρεσης εργατικών χεριών και αύξησης της παραγωγικότητας.¹⁰

Μετά το τέλος του Μερκαντιλισμού όταν η εκτόπιση έγινε ανέφικτη ως ποινή και η σκλαβιά σε γαλέρες περιέπεσε σε αχρηστία δόθηκε ώθηση στην ανάπτυξη των φυλακών και για γυναίκες.

Στο τέλος του 18^ο αιώνα επανέρχεται η χρήση της σωματικής και θανατικής ποινής καθώς οι τεχνικές εξελίξεις καθιστούν την οικονομική εκμετάλλευση της εργασίας των κρατουμένων ασύμφορη. Τα κρατικά οικονομικά μέσα για τη συντήρηση των σωφρονιστηρίων είναι πενιχρά και οι στρατιές των ανέργων αντιτίθενται στην εργασία των ανέργων στα σωφρονιστήρια.¹¹

Ειδικά οι γυναίκες αντιμετώπιζαν πολύ κατώτερες συνθήκες κράτησης από αυτές των αντρών με έντονα τα στοιχεία της παραμέλησης, εκμετάλλευσης της μη εκτίμησης

⁸ Δασκαλάκης Η., Μεταχείριση Εγκληματία, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1985 σελ.41-43.

⁹ Λαμπροπούλου Έφη., οπ.αν., σελ.224-225.

¹⁰ Κουράκης Νέστωρ., Ποινική Καταστολή, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα, 1985 σελ.104-107.

¹¹ Λαμπροπούλου Έφη., οπ.αν., σελ.228.

των ιδιαίτερων αναγκών τους που απαιτούσαν ειδική μεταχείριση και όχι υποταγή στο καθεστώς των αντρών που είχαν μια στερεοτυπική εικόνα για το ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία.

Οι γυναίκες που μεταφέρονταν με πλοία στις αποικίες υπέφεραν από τις άσχημες συνθήκες που επικρατούσαν σε αυτά και πολλές πέθαιναν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Όσες τα κατάφερναν με το ταξίδι είχαν να αντιμετωπίσουν τις σκληρές συνθήκες ζωής των αποικιών. Η ελπίδα ότι οι γυναίκες που στέλνονταν στις αποικίες μπορούσαν να επηρεάσουν θετικά τη σκληρή ανδρική κοινωνία των αποίκων και των πρώην καταδικασμένων γρήγορα διαψεύστηκε. Αυτές ήταν στη διαθεσιμότητα των ανδρών αποίκων οι οποίοι έδειχναν λίγη ή καθόλου προθυμία να τις παντρευτούν. Οι γυναίκες π.χ. που έφταναν στη New South Wales στέλνονταν να ζήσουν και να δουλέψουν σε ένα εργοστάσιο που ιδρύθηκε στην Parramatta το 1821 το οποίο γρήγορα κατέληξε να γίνει χώρος αγοράς για τους άντρες αποίκους και καταδικασμένους οι οποίοι έκαναν τις επιλογές τους χωρίς οι γυναίκες να είναι σε θέση να έχουν άλλη επιλογή από τη μεταβίβαση και τη μετακίνηση με το νέο πλέον αφεντικό τους. Ακόμα και όταν μετακινούνταν σε θέσεις οικιακών βοηθών εκθέτονταν άσχημα. Συχνά ήταν απομονωμένες και είχαν λίγη προστασία από τους άντρες των σπιτιών ενώ δεν έλεπαν και οι εγκυμοσύνες που σήμαιναν αυτόματη εκδίωξη και άμεση επιστροφή στο εργοστάσιο.¹²

Στην Αγγλία από το 1575 καθιερώθηκαν τα ονομαζόμενα Bridwells που χρησιμοποιούνταν ως νοσοκομεία και εργαστήρια και αργότερα ως οίκοι αναμορφώσεως ή houses of corrections όπου συγκεντρώνονταν διάφορα άτομα που σήμερα θα χαρακτηρίζονταν περιθωριακά” (ζητιάνοι, αλήτες, πόρνες, μικροκλέφτες). Τα σωφρονιστήρια αυτά είχαν παρόμοιους κανονισμούς όσον αφορά την κράτηση και τους τύπους των κρατουμένων που φιλοξενούσαν, τα μέτρα πειθαρχίας που χρησιμοποιούσαν και το ρόλο που απέδιδαν στην εργασία των κρατουμένων τόσο στην Αγγλία όσο και στην Ολλανδία.¹³

Στο πρότυπο αυτών των σωφρονιστηρίων που συνδύαζε τη λειτουργία πτωχοκομείου, νοσοκομείου, εργαστηρίου και τόπου φυλάξεως, ιδρύθηκε η πρώτη φυλακή για γυναίκες στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας το 1597 και ονομάζονταν

¹² Zedner Lucia., The Oxford history of the prison, New York-Oxford, Oxford University Press, 1998 σελ.296.

Spínhuis γιατί οι έγκλειστες υποχρεώνονταν σε εργασία κλωστοϋφαντουργική για την υφαντουργική βιομηχανία της Ολλανδίας. Εκτός από την καταναγκαστική εργασία υποχρεώνονταν και σε χριστιανική αγωγή. Έτσι παράλληλα με την επίτευξη του κέρδους επιδιώκονταν και η ηθικοποίηση των κρατουμένων, καθώς με την καθημερινή τους χριστιανική κατήχηση θεσπίζονταν και ειδικές αμοιβές- κίνητρα (π.χ. μείωση της ποινής) για όσους παρουσίαζαν βελτίωση στη διαγωγή και απόδοσή τους. Υπό τα δεδομένα αυτά τα σωφρονιστήρια του Άμστερνταμ (houses of correction) αποτέλεσαν την πρώτη εφαρμογή της σύγχρονης ιδέας που έχουμε για τη στερητική ποινή της ελευθερίας ως μέσο αγωγής και βελτιώσεως του κρατουμένου.

Τα σωφρονιστήρια του Άμστερνταμ βρήκαν αργότερα μιμητές σε άλλες πόλεις της Ολλανδίας, της Γερμανίας, της Ελβετίας και αλλού. Σταθμό αποτέλεσε η ίδρυση και λειτουργία, στη Γάνδη του μετέπειτα Βελγίου από τον υποκόμη Φίλιππο Βιλαίν 14 το 1775, μιας πρότυπης φυλακής που η αρχιτεκτονική της στηρίχθηκε στο διαχωρισμό των κρατουμένων κατά κατηγορίες. Γυναίκες, βαρυποινίτες, μικροεγκληματίες.¹⁴

Οι γυναίκες μέχρι και τον 19^ο αιώνα βρίσκονταν στις ίδιες φυλακές με τους άντρες αν και υπήρχαν σε μερικές από αυτές ξεχωριστοί χώροι κράτησης και επιτηρούνταν από άντρες φύλακες. Η επιχειρηματολογία του John Howard για τη δημιουργία ειδικών συνθηκών κράτησης για τις γυναίκες και η εκστρατεία της Elizabeth Fry για την ανάγκη διαφορετικής μεταχείρισης των γυναικών κρατουμένων και τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης μέσα από τη δημιουργία ξεχωριστών κτιρίων και γυναικείου φυλακτικού προσωπικού απέσπασαν ελάχιστη προσοχή ενώ οι βελτιώσεις που επιτράπηκαν συχνά δεν ήταν τίποτε παραπάνω από ένα μέσο κατευνασμού.

Η Elizabeth Fry δημιούργησε τη θεωρητική και πρακτική βάση για το σωφρονισμό των γυναικών. Ήταν η πρώτη που έθεσε συγκεκριμένες θέσεις για την αντιμετώπιση των παραβάτιδων γυναικών.

Από το 1813 που εθελοντικά επισκέφθηκε τη φυλακή του Newgate στο Λονδίνο και είδε από κοντά τις συνθήκες στις οποίες γυναίκες και παιδιά ζούσαν ξεκίνησε την εκστρατεία για τη βελτίωση των συνθηκών και την παροχή βοήθειας. Παρείχε τροφή, ρουχισμό και φρόντιζε για την εξεύρεση εργασίας στις αποφυλακιζόμενες. Πρότεινε

¹³ Austin van der Slice., *Imprisonment, European perspectives, Great Britain, Harvester Wheatsheaf*, 1991.

¹⁴ Κουράκης Νέστωρ., *οπ.αν.*, σελ.113.

ο σωφρονισμός των γυναικών να γίνεται σε χωριστούς χώρους από αυτούς που κρατούνταν οι άντρες και η φύλαξή τους να αναθέτονταν μόνο σε γυναικείο προσωπικό ενώ παράλληλα τόνισε την ανάγκη της ιδιαίτερης μεταχείρισης των γυναικών με προσωπική υγιεινή εργασία, εκπαίδευση, θρησκευτική καθοδήγηση και προετοιμασία για την ομαλή προσαρμογή κατά την απελευθέρωση. Χρησιμοποιώντας εθελοντές πρόσφερε ανθρώπινη μεταχείριση στις γυναίκες παρά φυσική τιμωρία.¹⁵

Κι ενώ θα περίμενε κανείς διαφορές ως προς το σύστημα αντιμετώπισής τους γιατί όπως λέει η Heidensohn οι γυναίκες κατάδικοι είχαν λιγότερες καταδίκες από τους άντρες συγκρατούμενούς τους, πολύ μικρές ποινές και είχαν πρωταρχικά φυλακιστεί για αδικήματα σε σχέση με το αλκοόλ και την πορνεία, η ανάπτυξη των γυναικείων φυλακών συνέχισε να είναι παράλληλη με την ανάπτυξη των αντρικών φυλακών.¹⁶

Οι κανονισμοί που εφαρμόζονταν στους άντρες επεκτείνονταν και στις γυναίκες.

Στην Αγγλία οι γυναίκες όπως και οι άνδρες μαστιγώνονταν, δένονταν, μεταφέρονταν και φυλακίζονταν. Το 1853, κι ενώ είχε προηγηθεί νόμος από το 1823 για την παροχή ξεχωριστής στέγασης στις γυναίκες και της επιτήρησης μόνο από γυναικείο προσωπικό, οι νέες καταδικασμένες στο Millbank, Brixton, Fulham θα διοικούσαν με τους νόμους και τους κανονισμούς που εφαρμόζονταν και στους άνδρες. Η δυνατότητα που δινόταν στις γυναίκες να περάσουν από τις τρεις αυτές διαφορετικές φυλακές ως αποτέλεσμα της βελτίωσης της συμπεριφοράς τους και της καλής διαγωγής που επιδείκνυαν ήταν μέρος της γενικότερης κίνησης για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης και δεν αντανakλούσαν καμιά ιδιαίτερη αντιμετώπιση των γυναικών κρατουμένων.¹⁷

Στις Ηνωμένες πολιτείες οι πρώτες γυναικείες φυλακές ήταν μέρος των ανδρικών και αργότερα άρχισαν σταδιακά να διαχωρίζονται. Σύμφωνα με τον Rafter τα πρώτα ιδρύματα χαρακτηρίζονταν από την παραμέληση των τροφίμων και από κατώτερες συνθήκες από αυτές που επικρατούσαν στις φυλακές των ανδρών. Για παράδειγμα υπήρχε συνωστισμός μέσα στις φυλακές και υπήρχε έλλειψη χώρων για άσκηση.¹⁸

Η μεταχείριση των φυλακισμένων γυναικών πριν από το 1870 αντανakλούσε πρακτικές μη συγχώρεσης απέναντί τους καθώς θεωρούνταν απειλή για την

¹⁵ Zender Lucia, *οπ. αν.*, σελ 298-301.

¹⁶ Heidensohn Frances., *The Oxford Handbook of criminology.*, U.S.A., Oxford University Press, 1997.

¹⁷ Alison Morris, *Women crime and criminal justice.*

¹⁸ Morris Alison., *Women crime and criminal justice* όπως αναφέρεται στις Πανεπιστημιακές παραδόσεις των Β. Αρτινοπούλου και Φ. Τσαλίκου.

οικογένεια και την κοινωνία. Μέχρι και το μέσα του 19^ο αιώνα οι γυναίκες που δεν συμμορφώνονταν με τις επιταγές της κοινωνίας αντιμετώπιζαν την άρνηση και τη σκληρή τιμωρία. ως αποτέλεσμα του φόβου και της εχθρότητας της κοινωνίας απέναντί τους. Οι περισσότεροι Αμερικανοί αυτή την περίοδο πίστευαν ότι οι γυναίκες παραβάτιδες είχαν εκπέσει από τη γυναικεία τους φύση που τις θέλει αγνές πρῶτες και υπάκουες να μένουν στο σπίτι και να φροντίζουν την οικογένειά τους ως καλές σύζυγοι μητέρες και νοικοκυρές. Όσες λοιπόν γυναίκες πήγαιναν ενάντια στις εγγενείς τάσεις του φύλου τους θεωρούνταν τέρατα , η ενσάρκωση της διαβολικής αρχής, ανίκανες να διακρίνουν μεταξύ σωστού και λάθους και κατά συνέπεια ανίκανες για οποιαδήποτε αναμόρφωση. Η εντύπωση αυτή που είχαν για τις γυναίκες δικαιολογούσε έτσι τον εγκλεισμό τους σε άθλια σκοτεινά κελιά σε συνθήκες που ούτε τα είδη του κατώτερου ζωικού βασιλείου μπορούσαν να ζήσουν. Και ήταν τέτοια η αποστροφή που και όταν ακόμα αποκαλύφθηκαν οι συνθήκες ζωής στη φυλακή του Auburn όπου χτυπιούνταν, βιάζονταν, λιμοκτονούσαν και πολλές ακόμα πέθαιναν όπως και τα παιδιά που γεννιόνταν στη φυλακή, δεν κατάφεραν να επισύρουν τη συμπάθεια για τα δεινά τους. Όχι μόνο καμιά νομοθεσία δεν βελτίωσε τη θέση τους αλλά και το σύνολο της κοινής γνώμης συνέχισε να είναι εχθρικό απέναντί τους και καχύποπτο σε όποιο πρόσωπο ή οργανισμό προσπαθούσε να προσφέρει βοήθεια.¹⁹

Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι γυναικείες φυλακές ανεξαρτητοποιήθηκαν από αυτές των ανδρών συγκρατούμενων τους και από το 1860 προωθήθηκε η δημιουργία αναμορφωτηρίων για τις γυναίκες (σχεδιασμένων με βάση τα ιδρύματα ανηλίκων). Ο σκοπός των αναμορφωτηρίων ήταν να βελτιώσουν το χαρακτήρα των τροφίμων να διατηρήσουν την υγεία τους, να εξασφαλίσουν συγκεκριμένες συνήθειες εργατικότητας και ηθικής, έτσι ώστε στο τέλος οι τρόφιμοι να είναι εργατικοί, ικανοί και χρήσιμοι πολίτες. Αυτές οι πρώτες φυλακές είχαν συστήματα αναστολής υπό επιτήρηση και αντανakλούσαν την εξατομίκευση ως προς τη μεταχείριση. Οι γυναίκες πλέον θεωρούνταν περισσότερο ως άτομα που έχρηζαν βοήθειας παρά επικίνδυνοι εγκληματίες, απέναντι στους οποίους η κοινωνία έπρεπε να προστατευθεί.

¹⁹ Feinman Clarice., Women in the criminal Justice System, United States of America, Praeger Published, 1994 σελ. 41-42.

Επίσης οι γυναίκες άσκησαν επιρροή στα πρώτα βήματα της ανάπτυξης των φυλακών στις Ηνωμένες Πολιτείες παρακινούμενες από την προσπάθεια της Fry και την επιθυμία να εφαρμόσουν το πρόγραμμά της. Οι φεμινίστριες με την εκστρατεία τους συνεισέφεραν στην ίδρυση ιδρυμάτων προσανατολισμένων στα ειδικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των φυλακισμένων γυναικών.

Η Mary Harris, η πρώτη επόπτρια του Ομοσπονδιακού ιδρύματος για γυναίκες στο Aderson έγραψε για την ανάγκη να “εγκαταλειφθούν οι ξεπερασμένες και πολυσυζητημένες δομές της φυλακής” και “οι παλιές παραδόσεις, έθιμα, στάσεις, τρόποι σκέψης και το λεξιλόγιο της φυλακής. Γι’ αυτόν τον σκοπό, υπήρχαν λίγα κάγκελα στο ίδρυμα το οποίο είχε χτιστεί σαν μια σειρά από εξοχικά σπίτια το καθένα από το οποίο είχε τη δική του κουζίνα και το δικό του καθιστικό. Η κάθε μία κρατούμενη είχε το δικό της δωμάτιο.

Στη φυλακή Mount Pleasant στη Νέα Υόρκη, η προϊσταμένη Eliza Farnham προσάρμοσε το πρόγραμμα της Fry και πρόσθεσε την ανάγκη να διαμορφωθεί το περιβάλλον της φυλακής όπως το σπίτι και η συμπεριφορά του προσωπικού και των κρατουμένων να αγγίζει τη λειτουργία μιας οικογένειας. Επιπλέον πίστευε ότι αλλάζοντας το περιβάλλον θα άλλαζε και η συμπεριφορά των κρατουμένων. Έτσι ενήργησε για την κατάργηση του συστήματος της σιωπής, προχώρησε στην ίδρυση βιβλιοθήκης με βιβλία περισσότερου λαϊκού παρά θρησκευτικού περιεχομένου παρότρυνε τις γυναίκες να μάθουν να γράφουν και να διαβάζουν, τις παρότρυνε να ασχοληθούν με την κατασκευή χειροτεχνημάτων ενώ διακόσμησε τους τοίχους της φυλακής με εικόνες χάρτες και χρησιμοποίησε λουλούδια και μουσική για να απαλύνει το σκληρό χαρακτήρα του χώρου της φυλακής οργάνωσε μαθήματα προσωπικής διδασκαλίας και παρότρυνε το προσωπικό να μην βασίζεται στην τιμωρία.²⁰

Η κριτική όμως που δέχτηκε από πολλούς οδήγησαν στην απόλυσή της και συνακόλουθα στον περιορισμό όλων των βελτιώσεων που είχαν γίνει για τις γυναίκες στη φυλακή του Sing Sing οι οποίες επέστρεψαν στο προηγούμενο καθεστώς της αδιαφορίας παραμέλησης και εκμετάλλευσης.

Ωστόσο οι προσπάθειες δεν σταμάτησαν. Έτσι η πρώτη ολότελα ανεξάρτητη και διαχωρισμένη φυλακή για γυναίκες άνοιξε στην Ιντιάνα το 1873. Από το 1913 παρόμοια αναμορφωτήρια άνοιξαν στη Μασαχουσέτη(1877) στη Νέα Υόρκη(1887)

²⁰Zedner Lucia., οπ. αν., σελ. 302.

στο Νιου Τζέρσευ στη Δυτική Βιρτζίνια στο Άντερσον καθώς και άλλα που πρωτοπόρησαν στη δομή και τις τεχνικές και αποτέλεσαν κεντρικό στοιχείο της κίνησης για την αναμόρφωση των φυλακών.²¹

Το κυρίαρχο μοντέλο εκπαίδευσης και στις δυο πλευρές του Ατλαντικού είχε προσανατολισμό οικιακό.. η κοινωνικοποίηση της γυναίκας γίνονταν σύμφωνα με τον παραδοσιακό ρόλο που της είχε αποδοθεί. Δινόταν έτσι έμφαση στην κηπουρική και στα οικοκυρικά, στη φροντίδα των παιδιών και στο φτιάξιμο ρούχων.

Και οι δυο οργανισμοί που πρόσφεραν στέγαση σε γυναίκες πρώην παραβάτιδες και αποτέλεσαν τις πρώτες προσπάθειες φιλανθρωπίας για αυτές τις γυναίκες στην Αμερική (το Magdalen Home το 1830 και το Hopper Home το 1846 στη Νέα Υόρκη) βασίστηκαν στην εκμάθηση των παραδοσιακών ρόλων της συζύγου μητέρας και οικοκυράς και στην επιστροφή στη χαμένη αγνότητα και ηθικότητα των γυναικών όπως αυτές κυριαρχούσαν στο σύστημα αξιών των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων.²²

Όπως λέει ο Φουκώ τα ιδρύματα για τις γυναίκες λειτουργούσαν με σκοπό να τις κρατήσουν μακριά από το εργατικό δυναμικό της βιομηχανίας. Όπου δινόταν εκπαίδευση στις γυναίκες γινόταν με τρόπο που θα τις πρόσφερε βοήθεια στις οικιακές δουλειές που θα έκαναν όταν θα έβγαιναν από τη φυλακή. Οι άνθρωποι της επιτροπής της φυλακής συνοψίζουν αυτόν τον σκοπό της εκπαίδευσης πολύ καλά.. «Κάθε πλευρά της οικιακής δουλειάς, είτε στα μαγαζιά είτε στην υπηρεσία της φυλακής, πρέπει να εξυπηρετεί μια και μόνο ιδέα – αυτή της εγκαθίδρυσης στις γυναίκες των ιδεών ενός καλού σπιτιού και της επίτευξης αυτού με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Στόχος λοιπόν ήταν να μετατρέψουν τις κρατούμενες σε ευπρεπείς νοικοκυρές και καλές μητέρες. Οι ίδιοι στόχοι εξακολούθησαν να κυριαρχούν και στη δεκαετία του 70 στην Αγγλία όταν αποφασίστηκε από την κυβέρνηση να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα για την αναδιαμόρφωση του ποινικού συστήματος που αφορούσε τις γυναίκες στην Αγγλία και την Ουαλία. Οι συζητήσεις για την αναδιαμόρφωση της φυλακής του Holloway στο Λονδίνο η οποία χτίστηκε στα πρώτα χρόνια της Βικτοριανής εποχής μας παρέχουν ένα εξαιρετικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι κρατούμενες

²¹ Pollock, Joycelyn M., *Counseling Woman in Prison*, California-London-New Delhi, Sage Publications, Inc.1998.

διαχωρίστηκαν από τους άντρες κρατούμενους. Στόχος ήταν να κάνουν το Holloway να φαίνεται όσο το δυνατόν λιγότερο με φυλακή. Θα σχεδιαζόταν σε μια σειρά από αυτόνομες μονάδες, καθεμία με ένα οικογενειακό κέντρο. Τα κτίρια θα βρίσκονταν σε ένα πράσινο χώρο για να δίνουν μια ανοικτή άποψη και μια μορφή ελευθερίας. Στόχος ήταν να εγκαθιδρυθεί ένα πρότυπο σπιτιού και γειτόνων. Τα σχέδια αφορούσαν οικιακές ασχολίες των γυναικών. Η εργασιακή δραστηριότητα δεν προοριζόταν να είναι παραγωγική. Η εκπαίδευση θα επικεντρώνονταν στην ανάπτυξη των σχέσεων μέσα στις μονάδες, στην οικογενειακή ζωή στη διαχείριση ενός σπιτιού και στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Το Cornton Vale η μοναδική φυλακή στη Σκοτία για γυναίκες που χτίστηκε τη δεκαετία του 1970 στηρίχθηκε επίσης στο οικογενειακό μοντέλο. Το Scottish information Office περιγράφει το Cornton Vale ως εξής: « οι κρατούμενες μένουν μέσα σε μικρές μονάδες... μια γυναίκα σε κάθε μονάδα έχει το ρόλο της σπιτονοικοκυράς. Λειτουργεί σαν μητέρα, παρέχει γεύματα στη μονάδα και είναι υπεύθυνη για τη διατήρηση της καθαριότητας κατά το χρόνο που τα υπόλοιπα μέλη είναι στη δουλειά.²³

Όσον αφορά την Ελλάδα παρατηρούμε πολύ λίγες επιδράσεις από τη Δύση έως την εποχή του Διαφωτισμού. Μόνο μετά την Οθωνική περίοδο παρατηρείται μία σχετική δραστηριοποίηση για τη βελτίωση των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων που στοιβάζονταν αδιακρίτως στις υπάρχουσες φυλακές. Έτσι έγινε μια προσπάθεια επί κυβερνήσεως του Χαριλάου Τρικούπη για μια γενική διάκριση των φυλακών σε εξεταστικές και σε σωφρονιστήρια καθώς και φυλακές γυναικών η οποία όμως δεν ολοκληρώθηκε, ενώ οι πρωτοβουλίες ιδιωτών και συγκεκριμένα του Γεωργίου Αβέρωφ κατέληξαν στη δημιουργία στο χώρο του τωρινού Δικαστικού Μεγάρου μιας γυναικείας φυλακής σε ένα διώροφο κτίριο με 105 κελιά (Κεντρικές Γυναικείες φυλακές, 1900).

Επί κυβερνήσεως Βενιζέλου επίσης ψηφίστηκε νόμος πολλές από τις διατάξεις του εξακολουθούν ακόμη να ισχύουν που προέβλεπε την ανέγερση νέων κτιρίων φυλακών συμπεριλαμβανομένων και γυναικείων.²⁴

²² Feinman Clarice., Women in the criminal justice system. United States of America. Praeger Published. 1994, σελ.42.

²³ Alison Morris., Women crime and criminal justice.

²⁴ Κουράκης Νέστορ., οπ.αν. σελ.210.

Σήμερα στην Ελλάδα υπάρχουν 25 φυλακές, 21 από τις οποίες 21 είναι κλειστές και 4 αγροτικές. Φυλακή που συγκεντρώνει γυναικείο πληθυσμό είναι αυτή του Κορυδαλλού στην οποία συνυπάρχουν ανήλικες, τοξικομανείς και ψυχοπαθείς κρατούμενες ενώ επιτρέπεται να μένουν μαζί με τις μητέρες τους και τα παιδιά έως 2 ετών.²⁵

Χαρακτηριστικά κρατουμένων γυναικών.

Οι γυναικείες φυλακές αντιπροσωπεύουν όλες τις κοινωνικοοικονομικές τάξεις, φυλές. Παρόλα αυτά υπάρχουν ομάδες που υπερεκπροσωπούνται στον πληθυσμό της φυλακής όπως και συγκεκριμένα είδη αδικημάτων. Το προφίλ της γυναίκας κρατούμενης στην Αμερική είναι μαύρη κοντά στα 30 της, έχει ένα ή και περισσότερα παιδιά και η ζωή της περιστρέφεται γύρω από προβληματικές σχέσεις με άντρες ναρκωτικά και αλκλολ. Μπορεί να έχει διακόψει το σχολείο λόγω εγκυμοσύνης, να έχει μια σειρά από κακοπληρωμένες δουλειές όπως σε δουλειές του ποδαριού και να συμπληρώνει το εισόδημά της από προγράμματα πρόνοιας, από την οικογένειά της ή από τις παράνομες δραστηριότητές της. Τα εγκλήματά της μπορεί να ξεκίνησαν με τη βοήθεια κάποιου φίλου ή συντρόφου σε κλέψιμο καταστημάτων κ.α. αλλά τελείωσε συλλαμβανόμενη για κάτι που συνήθως έκανε μόνη της. Έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση που μπορεί να είναι αποτέλεσμα και σεξουαλικής κακοποίησης κατά την παιδική της ηλικία, ή φυσικής κακοποίησης και παραμέλησης. Αυτή θέλει συνήθως να αλλάξει, να γίνει καλύτερη μητέρα, να αποκτήσει μια δουλειά, σπíti και φυσιολογική ζωή. Υπόσχεται ότι δεν θα εμπλακεί σε προβλήματα και επιμένει να θέλει να επιστρέψει στην ίδια γειτονιά από την οποία έφυγε, και στην οικογένειά της όταν υπάρχει. Δεν ξέρει συνήθως πως θα αντιμετωπίσει ή καλύτερα πως θα αποφύγει τα παλιά προβλήματα συμπεριφοράς.

Στην Ελλάδα η έρευνα της Φρονίμου έδειξε ότι μεγάλο ποσοστό των καταδικασμένων γυναικών κατανέμεται τόσο σε παραγωγικές ηλικίες μέχρι 45 ετών (35.8%) όσο και στις λιγότερο παραγωγικές άνω των 45 ετών (35.8%) και έχουν επίπεδο εκπαίδευσης πολύ χαμηλό (υψηλά ποσοστά αποφοίτων δημοτικού (35.8%) και αγραμμάτων (18.9%). Η συντριπτική τους πλειοψηφία είναι οικονομικά μη

²⁵Θανοπούλου μ., Φρονίμου Έμμο., Τσιλιμγκάκη Βίνα., Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Α. Σάκουλα, 1997 σελ.53-56.

ενεργές, ενώ όσες δούλευαν πριν τη φυλάκιση αντιμετώπιζαν προβλήματα συνεργασίας, σεξουαλικών παρενοχλήσεων και μη ικανοποιητικών μισθών. Οι περισσότερες είναι διαζευγμένες και ανύπαντρες. Πρόκειται δηλαδή για γυναίκες που στην πλειοψηφία τους είναι μόνες, οι περισσότερες μητέρες και μάλιστα πολύτεκνες με παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Βέβαια το προφίλ των γυναικών που βρίσκονται στη φυλακή δεν είναι απαραίτητα το ίδιο με αυτό των παραβάτιδων γυναικών. Οι γυναίκες που καταλήγουν στη φυλακή είναι πολύ πιθανό να είναι μέλη μειονοτικών ομάδων, να έχουν μια ιστορία με τη χρήση ναρκωτικών, να προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες ή από οικογένειες αλκοολικές που κάνουν χρήση ναρκωτικών και έχουν εγκληματική ιστορία. Είναι επίσης πολύ πιθανό να έχουν λίγα ή καθόλου προσόντα και εκπαίδευση και χωρίς καμιά ελπίδα για το μέλλον τους. Οι λευκές γυναίκες στα προάστια διαπράττουν επίσης εγκλήματα αλλά λίγες καταλήγουν στη φυλακή. Αναλογικά έχουν περισσότερες πιθανότητες να μπουν σε probation και community services.

Σε σχέση με τους άντρες κρατούμενους από την άλλη, οι γυναίκες τείνουν να είναι λίγο μεγαλύτερης ηλικίας και περισσότερο μορφωμένες από αυτούς. Οι περισσότερες από τις μισές γυναίκες στη φυλακή έχουν μεγαλώσει με τον έναν από τους δύο γονείς ενώ είναι συνήθως αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι οι γυναίκες διαπράττουν τα ίδια αδικήματα που διέπρατταν πάντα και συχνά τα διαπράττουν για οικονομικούς λόγους. Οι αλλαγές στην κοινωνία οι οποίες συνηγορούν στην αύξηση των αδικημάτων κατά της περιουσίας δεν οφείλονται τόσο στη γυναικεία απελευθέρωση ή χειραφέτηση που έτσι κι αλλιώς είναι αμφίβολο κατά πόσο πραγματική είναι ούτε στην είσοδο της γυναίκας σε όλα τα επαγγέλματα αλλά μάλλον σε αλλαγές στην οικονομία της αγοράς όπως η διευρυμένη χρήση πιστωτικών καρτών αγορών και άλλα.

Όσο αφορά τα εγκλήματα βίας, αν και οι γυναίκες αποτελούν ένα 10% των συλλήψεων που γίνονται για τέτοια εγκλήματα, το 41% των γυναικών βρίσκονται στη φυλακή για εγκλήματα βίας.

Επίσης στα περιορισμένα εγκλήματα κατά της ζωής οι γυναίκες στρέφονται κυρίως κατά συγγενικών και κοντινών προσώπων όπως συζύγου, πρώην συζύγου, φίλου και συνήθως μετά από κακοποιήσεις ετών.

Η χρήση, κατοχή και διάθεση ναρκωτικών ουσιών τα τελευταία χρόνια έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση της φυλάκισης των γυναικών. Το 1989 για παράδειγμα τα

εγκλήματα για ναρκωτικά αποτελούσαν το 64.3% όλων των εγκλημάτων για τα οποία οι γυναίκες τιμωρούνταν με ποινή μεγαλύτερη των 12 μηνών. Σήμερα στις φυλακές μπορούμε να δούμε γυναίκες που δεν μπορούσαν να βρίσκονται εκεί πριν 10 χρόνια και να λαμβάνουν πολύ αυστηρότερες τιμωρίες από τους άντρες κρατούμενους.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

Α. Η φυλακή ως κλειστό κοινωνικό σύστημα.

Η φυλακή διέπεται σε μεγάλο βαθμό από άγραφους, άτυπους κανόνες που καθορίζουν τις σχέσεις των κρατουμένων μεταξύ τους και με το προσωπικό της φυλακής.

Αυτός που μπαίνει στον κλειστό χώρο της φυλακής βρίσκεται σε μια μικροκοινωνία η οποία χαρακτηρίζεται από μια ιδιότυπη κοινωνική οργάνωση, δηλ. από ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, ρόλων, κανόνων, προτύπων, συμπεριφορών που δεν καθορίζεται από το επίσημο νομικό καθεστώς που διέπει τη φυλακή αλλά αναπτύσσεται ανεξάρτητα από αυτό και ενάντια σε αυτό, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης που ασκείται από τις σχέσεις των κρατουμένων μεταξύ τους ή μεταξύ αυτών και του προσωπικού της φυλακής. Κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνικής αυτής οργάνωσης είναι ο κώδικας των κρατουμένων» που αποτελεί ένα σύστημα αξιών και κανόνων που υφίσταται παράλληλα με τους επίσημους κανόνες.²⁶

Ο κώδικας επιβάλλεται από τους κατάδικους με τη βοήθεια μιας ετικέτας ή ενός ονόματος κοινωνικού τύπου σ' εκείνους τους κρατουμένους που θεωρούνται από τα άλλα μέλη της ομάδας ότι παρεκκλίνουν από τον κώδικά τους ή, αντίθετα, ότι τηρούν τις αξίες τους. Έτσι οι κοινωνικοί ρόλοι ή κοινωνικοί τύποι της φυλακής που αποδίδονται με διάφορα παρατσούκλια μπορεί να ποικίλλουν από φυλακή σε φυλακή, αλλά στην ουσία παραμένουν ίδιοι. Πίσω από τους κοινωνικούς ρόλους κρύβονται λοιπόν οι αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς που συνθέτουν τον κοινωνικό κώδικα των εγκλειστών.²⁷

²⁶ Δασκαλάκης Η., οπ.αν., σελ. 43-46.

²⁷ Παπαδοπούλου Π., Γλώσσα και Φυλακή, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Τ.68 Α, σελ.163-164.

Οι βασικές αρχές του κώδικα συνοψίζονται στις ακόλουθες προτάσεις. 1) Απαγορεύεται να καταδώσεις τον συγκρατούμενο. 2) Απαγορεύεται να δώσεις την παραμικρή βοήθεια στο προσωπικό και στην διεύθυνση της φυλακής σε ότι αφορά την τήρηση της πειθαρχίας. 3) Οφείλεις να είσαι αλληλέγγυος με τους συγκρατούμενους. Η παραβίαση των αξιών και των κανόνων αυτών συνοδεύεται από κυρώσεις, οι οποίες κλιμακώνονται από τον εξοστρακισμό και την κοινή περιφρόνηση του παραβάτη μέχρι την άσκηση σωματικής βίας, χωρίς να αποκλείεται και η θανάτωση, κυρίως σε περιπτώσεις κατάδοσης.²⁸

Ο Schrag συστηματοποίησε τους κοινωνικούς ρόλους των κρατουμένων χρησιμοποιώντας την *argot* της φυλακής.

Αν και οι παραπάνω έρευνες αφορούν τον ανδρικό πληθυσμό των φυλακών, ωστόσο υπάρχουν κάποιες έρευνες στις γυναικείες φυλακές κυρίως κατά τη δεκαετία του 1960. Οι έρευνες των Giallombardo (1966), Heffernan (1972), Ward και Kassebaum (1965), ήταν από τις πρώτες που ασχολήθηκαν με την υποκουλτούρα των γυναικών κρατουμένων. Αργότερα βέβαια προστέθηκαν και άλλες όπως των Pollock- Byrne το 1990 ενώ σήμερα υπάρχουν πολύ λίγες τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άντρες. Οι έρευνες λοιπόν έδειξαν την ύπαρξη ψευδοοικογενειών στις οποίες οι γυναίκες παίζουν τους ρόλους του πατέρα, της μητέρας, της κόρης και ούτω καθεξής αναπαράγοντας τη δομή της έξω κοινωνίας κάτι που τις βοηθάει να αντεπεξέλθουν τη μοναξιά και τις στέρσεις της ζωής στη φυλακή. Η καινούρια οικογένεια “καλύπτει” τη συναισθηματική τους ανάγκη για αγάπη και τρυφερότητα τις κάνει να αισθάνονται ασφαλείς, τις προσφέρει υποστήριξη και προστατεύει την ψυχική τους υγεία που ανά πάσα στιγμή κινδυνεύει.

Οι σχέσεις μητέρας-κόρης μπορεί να είναι σχέσεις περιποίησης και φροντίδας, οι σχέσεις πατέρα-παιδιού περισσότερο πατερναλιστικές με τον πατέρα να παρέχει προστασία και καθοδήγηση.

Οι ομοφυλοφιλικές επίσης σχέσεις αποτελούν μέρος της υποκουλτούρας των κρατουμένων γυναικών. Εδώ συναντάμε γάμους και διαζύγια, αντιζηλίες και ερωτικές ασυδοσίες. Ο Giallombardo για παράδειγμα παρείχε μια λεπτομερή λίστα με τους ρόλους των γυναικών που αφορούσαν τη σεξουαλικότητα. «jailhouse turnouts», «commissary hustlers» και άλλα. Η πραγματική όμως έκταση της γυναικείας ομοφυλοφιλίας δεν είναι ακριβής. Κάποιοι συγγραφείς πιστεύουν ότι δόθηκε

²⁸ Δασκαλάκης Η., οπ.αν., σελ.44.

υπερβολική σημασία στην ύπαρξη τέτοιων οικογενειακών συστημάτων και προσωπικών σχέσεων. Έτσι αν και φαίνεται ότι οι γυναίκες αναπτύσσουν δεσμούς στοργικότητας παρόμοιους με τις οικογενειακές σχέσεις δεν είναι ξεκάθαρη η έκταση αυτών των συγγενικών δικτύων.

Ο Owen σε μια έρευνα για τις υποκουλτούρες των γυναικείων φυλακών στην Καλιφόρνια το 1994 βρήκε ότι στο χώρο της γυναικείας φυλακής όντως αναπτύσσονται επίπεδα ψευδοοικογενειών και ομοφυλοφιλίας ακριβώς όπως πριν 30 χρόνια είχε περιγράψει ο Giallombardo. Ο Owen βρήκε ότι οι διαφορές μεταξύ των γυναικών που συμμετέχουν στην κουλτούρα της φυλακής με αυτές που δεν συμμετέχουν εντοπίζονται στη μικρότερη ικανότητα να αναγνωρίσουν οποιαδήποτε ανάγκη βελτίωσης της ζωής τους σε μη αυτοέλεγχο και εστίαση σε δραστηριότητες προκειμένου να αποσπάσουν την προσοχή του προσωπικού στην συμπεριφορά τους.

Οι φυλετικές διακρίσεις μεταξύ των κρατούμενων γυναικών δεν φαίνεται να υπάρχουν καθώς οι γυναίκες συμπεριφέρονται γενικά λιγότερο βίαια από ότι οι άντρες κρατούμενοι. Επίσης οι γυναίκες δεν φαίνεται ότι λειτουργούν με τη δημιουργία συμμοριών όπως συμβαίνει στους άντρες.²⁹

Σε έρευνα που πραγματοποίησε η Jennifer Panagoroulos στις γυναικείες φυλακές Κορυδαλλού το 1979 με συνδυασμένη χρήση συμμετοχικής παρατήρησης, συνεντεύξεων με τις κρατούμενες και το προσωπικό, ανάλυση φακέλων, ευχετήριων καρτών και προσωπικών εγγράφων των κρατούμενων διαπιστώθηκε αντιστοιχία ανάμεσα στις αξίες της ελληνικής κοινωνίας και στις αξίες της ζωής στη φυλακή, καθώς και στην αντιμετώπιση της παραβάτιδος από το προσωπικό και τις συγκρατούμενές της. Οι βασικές αρχές της αποστασιοποιημένης, της διακριτικής συμπεριφοράς και της αλληλεγγύης διαπιστώθηκαν και σ' αυτή την έρευνα.³⁰

Οι αξίες που συγκροτούν τον κώδικα των κρατούμενων εξαρτώνται από την οργανωτική δομή της φυλακής για αυτό όπως είπαμε ποικίλουν από σωφρονιστικό κατάστημα σε σωφρονιστικό κατάστημα όχι μόνο μεταξύ διαφορετικών κρατών αλλά και στα πλαίσια της ίδιας κοινωνίας ανάλογα με το είδος του σωφρονιστικού καταστήματος.

Ο κώδικας αυτός κατά αρκετούς ερευνητές φαίνεται ότι είναι δημιούργημα της φυλακής και έχει σαν λειτουργία να απαλύνει τη δεινοπάθεια της ζωής στη φυλακή

²⁹ Pollock., Joycelyn M., *οπ.αν.*, σελ.38.

³⁰ ΛαμπροπούλουΕφη., *οπ.αν.*, σελ.256-257.

και να παρέχει στον κρατούμενο ηθικό και ψυχικό στήριγμα ώστε να μην αισθάνεται εκτός νόμου. Με την ένταξή του στο σύστημα αξιών του κώδικα των εγκλείστων ο κρατούμενος αισθάνεται ότι ανήκει κάπου, ότι είναι αποδεκτός στους κόλπους μιας ομάδας. Υιοθετώντας ως αξία την έχθρα προς το προσωπικό της φυλακής, που εκπροσωπεί την κοινωνία, ο κατάδικος απορρίπτει με τη σειρά του την κοινωνία που τον απέρριψε.

Ο Δασκαλάκης αναφέρει ότι η ένταξη στο σύστημα αξιών των εγκλείστων γίνεται με μια διαδικασία κοινωνικοποίησης ακριβώς όπως συμβαίνει και με το μικρό παιδί που έρχεται αντιμέτωπο με έναν αριθμό από περιβάλλοντα κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του και αφομοιώνει σταδιακά τις αξίες της κοινωνίας. Η αφομοίωση ορισμένων κανόνων συμπεριφοράς, η αποδοχή ενός ρόλου υποταγής, η προσαρμογή σε ένα τρόπο διατροφής και αμφίεσης, η εκμάθηση της αργού της φυλακής κλπ. Είναι αναγκαίοι όροι επιβίωσης και επικοινωνίας μέσα στη φυλακή, στους οποίους θα προσαρμοσθεί, μοιραία οποιοσδήποτε κρατούμενος. Ο βαθμός κοινωνικοποίησης στο κοινωνικό σύστημα της φυλακής είναι συνάρτηση του χρόνου παραμονής σ' αυτήν. Όσο μικρότερος είναι ο χρόνος παραμονής τόσο μικρότερες είναι οι δυνατότητες για ανάπτυξη των υποκουλτούρων των τροφίμων. Ο Carlen (1985) αναγνωρίζει ότι βασικός τρόπος επιβίωσης για τους κρατούμενους που εκτίουν μακροχρόνιες ποινές είναι η δημιουργία σχέσεων με άλλους κρατούμενους.

Ωστόσο η υποκουλτούρα των γυναικείων φυλακών δεν είναι τόσο έντονη όπως αυτή των αντρών. Βέβαια αποτελεί εμπόδιο στους στόχους της μεταχείρισης καθώς για πολλές γυναίκες η υποκουλτούρα λειτουργεί τόσο δελεαστικά ώστε χρειάζονται χρόνο για να απεγκλωβιστούν και να αντιληφθούν ότι τα προγράμματα μεταχείρισης δεν σκοπεύουν μόνο τη μονοτονία της ζωής στη φυλακή.

Β. Συνέπειες και εμπειρία της φυλάκισης

Η στέρηση της ελευθερίας είναι μία από τις συνέπειες της επιβολής της ποινής της φυλάκισης. Συνακόλουθα αυτή συνεπάγεται τον καταναγκασμό του καταδίκου με την εφαρμογή της πειθαρχίας. Το άτομο με τον εγκλεισμό του σε σωφρονιστικό κατάστημα στερείται γενικά της δυνατότητας αυτοδιάθεσης. Η ζωή του όλη καθορίζεται από υπερκείμενους σε αυτόν παράγοντες, οι αποφάσεις των οποίων του επιβάλλονται καταναγκαστικά. Δεν ορίζει πλέον τον εαυτό του αφού κάποιος άλλος

αποφασίζουν από εδώ και στο εξής για το τι θα Τρωει τι θα φοράει που θα κοιμηθεί και πότε τι ώρα θα ξυπνήσει ποιον θα δει κλπ³¹.

Όλη η ζωή του ρυθμίζεται μέχρι και την παραμικρή λεπτομέρεια με ένα σύνολο υποχρεώσεων και κανόνων. Σχεδόν κάθε δραστηριότητα στη φυλακή καλύπτεται και από ανάλογους κανόνες. Κανόνες που σε τελική ανάλυση δεν έχουν καμιά αξία. Για παράδειγμα υπήρχε σε φυλακή της πολιτείας των Η.Π.Α. κανονισμός που απαγόρευε το βάψιμο κόκκινων νυχιών ενώ οποιαδήποτε άλλο χρώμα επιτρεπόταν. Η εξήγηση που δινόταν ήταν ανεπαρκής αφού η προστασία από την τοξικότητα για την οποία το απαγόρευαν μπορούσε να ισχύει και για τα άλλα χρώματα.

Το προσωπικό της φυλακής ελέγχει κάθε δραστηριότητα και ο κατάδικος αισθάνεται ότι βρίσκεται στη θέση ενός παιδιού που πάντα οι άλλοι του υπαγορεύουν τι θα κάνει και πως θα το κάνει. Μέσα στη φυλακή ο κρατούμενος αισθάνεται ότι δεν είναι τίποτα, ότι δεν αξίζει, οι άλλοι αποφασίζουν για εκείνον, για τις πιο απλές καθημερινές του ανάγκες έως τις πιο σημαντικές ευθύνες και αποφάσεις, που τον αφορούν. Η εξάρτηση είναι έντονη και η απόσυρση μια μορφή άμυνας.³² Πολλές είναι οι γυναίκες που διαλέγουν την απομόνωση ή και την αυτοκτονία.

Στη φυλακή κυριαρχεί ο φόβος. Ο φόβος της απομόνωσης, της καθήλωσης, του ξυλοδαρμού. Ο φόβος που πνίγει κάθε αίτημα και δικαίωμα των κρατουμένων όταν αυτοί τολμήσουν να αθετήσουν τους άγραφους νόμους της φυλακής που καθορίζονται από τον διευθυντή τον αρχιφύλακα και τους ρουφιάνους κρατούμενους. Διευθυντές, εισαγγελείς και κοινωνικοί λειτουργοί δέχονται σε ακρόαση τους κρατούμενους παρουσία του αρχιφύλακα και σπάνια επισκέπτονται οι ίδιοι τα κελιά και τους θαλάμους για να διαπιστώσουν τα προβλήματα. Οι δεσμοφυλάκισες έχουν απολυτήριο γυμνασίου και καμιά γνώση για την ψυχολογία των κρατουμένων. Παριστάνουν την εξουσία και ο κρατούμενος βιώνει την κοινωνική αδικία και την κρατική βία.³³

³¹ Δασκαλάκης Η., οπ.αν.,σελ.60.

³² Τσιλιμγκάκη Βίνα, Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, Οι Ελληνικές Φυλακές, Β' Συνέδριο, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1994, σελ.59.

³³ Πρώην κρατούμενος, Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, Οι Ελληνικές Φυλακές, Β' Συνέδριο, Αθήνα- Κομοτηνή, εκδόσεις . Σάκκουλα, 1994, σελ.25.

Η πειθαρχία αποτελεί το κύριο γνώρισμα του εγκλειστού βίου. Είναι αυτή που υποτίθεται ότι συνηθίζει τον κατάδικο στην τακτική ζωή και βοηθάει στην ένταξή του και στην κοινωνική προσαρμογή αργότερα στην κοινωνία. Η τήρηση της ενδεδειγμένης συμπεριφοράς από τις κρατούμενες επιδιώκεται με δύο τρόπους, με την αμοιβή των αξιόπαινων πράξεων και με τον κολασμό των πειθαρχικών παραπτωμάτων. Πειθαρχικό παράπτωμα συνιστά κάθε πράξη ή παράλειψη που τελείται με πρόθεση ή από αμέλεια και διακυβεύει την υγιεινή, την τάξη και ασφάλεια στο σωφρονιστικό κατάστημα. Ο καθορισμός της έννοιας του πειθαρχικού παραπτώματος από τον Σωφρονιστικό Κώδικα έχει τόσο ευρύ πεδίο εφαρμογής ώστε εμπίπτει σ' αυτήν κάθε παρέκκλιση από τους κανονισμούς ή τις προφορικές διαταγές του προσωπικού. Έτσι συναντάμε όχι λίγες φορές οι κρατούμενες να υπόκεινται στις αυθαιρεσίες του προσωπικού της φυλακής που με το έτσι θέλω επιβάλλουν τη γνώμη τους παίζοντας με την αντοχή τους και να τιμωρούνται για ασήμαντα πράγματα ή να επαναλαμβάνουν κάτι που προηγουμένως είχαν τελειώσει μόνο και μόνο επειδή δεν άρεσε στη φυλάκισσα. Άλλες κρατούμενες αντιδρούν πέφτοντας έτσι σε πειθαρχικά παραπτώματα και άλλες δέχονται καρτερικά τις υποδείξεις από το φόβο μην κάνουν χειρότερη τη θέση τους γιατί ξέρουν εκ των προτέρων ότι είναι δύσκολο να αποδείξουν το δίκιο τους.

Οι πειθαρχικές ποινές που μπορεί να επιβληθούν στην περίπτωση πειθαρχικού αδικήματος, κλιμακώνονται από την επίπληξη μέχρι και τον περιορισμό σε ειδικό κελί ή την μόνωση σε πειθαρχικό κελί από 1 – 20 μέρες ή ακόμα και τον υποβιβασμό από την πρώτη στην δεύτερη ή στην Τρίτη πειθαρχική τάξη. Ο περιορισμός εκτελείται σε ειδικό κελί χωρητικότητας 20 – 25 κ.μ., ενώ η μόνωση σε κελί 18 – 20 κ.μ. Ο τιμωρούμενος με την ποινή της μόνωσης μένει συνεχώς στο κελί του και δεν βγαίνει παρά μία ώρα μόνο την ημέρα για περίπατο σε ειδικό προαύλιο, ενώ ο τιμωρούμενος σε περιορισμό μετέχει του προγράμματος διδασκαλίας και της εργασίας και δικαιούται περιπάτου 2 ωρών την ημέρα. Ο Σωφρονιστικός κώδικας ορίζει τα όργανα καθώς και τη διαδικασία που ακολουθείται για την εκδίκαση των πειθαρχικών παραβάσεων. Βέβαια εκτός από το πειθαρχικό καθεστώς, συνέπεια της καταναγκαστικής στέρησης της ελευθερίας του κρατουμένου είναι και τα μέτρα ασφαλείας που επιβάλλονται όταν απειλείται βία κατά προσώπων ή φθορά πραγμάτων ή όταν δεν μπορεί να αποκατασταθεί η τάξη κατ' άλλον τρόπο και είναι: το δέσιμο των χεριών ή ποδιών, η χρήση ζώνης ασφαλείας, ο μανδύας ακινητοποίησης, ο εγκλεισμός σε ειδικό κελί, η χρήση βραχείας ράβδου, υδραντλίας

και δακρυγόνων αερίων. Επίσης είναι δυνατή και η χρήση όπλων αν τα παραπάνω καταναγκαστικά μέτρα δεν αρκούν για την αποσόβηση του επικείμενου κινδύνου.³⁴

Η Αργυρίου τρόφιμος των φυλακών Κορυδαλλού αναφέρει περιστατικό μεταξύ των άλλων που στοίχισε σε κρατούμενη επιπλέον χρόνο ποινής γιατί χειροδίκησε με τη φυλακισσα που επιδεικτικά παρατηρούσε ότι δεν της άρεσε το πώς είχε σκουπίσει τη σκάλα και επέμενε να την ξανασκουπίσει.

Αποτέλεσμα της έλλειψης αυτοδιάθεσης μπορεί να είναι τα βίαια ξεσπάσματα των γυναικών αυτοτραυματισμοί και καταστροφές στο χώρο προκειμένου να κερδίσουν τον χαμένο αυτοέλεγχο και μία αίσθηση δύναμης ενάντια στον κόσμο της φυλακής που τις καταδυναστεύει. Οι γυναίκες αντιδρούν με πολύ μεγαλύτερη επιθετικότητα ξεσπούν υστερικά σπάζοντας τζάμια ή σκίζοντας τα ρούχα τους προκειμένου να αποφορτιστούν από την ένταση της παραμονής τους στη φυλακή.

Η συναισθηματική αδιαφορία, η απάθεια η μείωση της διανοητικής απόδοσης είναι το αποτέλεσμα της καθημερινής ρουτίνας, της έλλειψης ερεθισμάτων και ενδιαφερόντων. Η κάθε μέρα είναι ίδια με την προηγούμενη. Το ίδιο μονότονο πρόγραμμα με τις καθορισμένες ώρες φαγητού ύπνου περιπάτου κ.λ.π και τις λίγες δυνατότητες εναλλαγής λόγω έλλειψης όχι μόνο των προσφερόμενων δυνατοτήτων αλλά και γενικότερης έλλειψης ενδιαφερόντων καθώς το μεγαλύτερο μέρος των κρατούμενων προέρχεται από φτωχά κοινωνικά στρώματα και στερημένη ζωή που δεν άφηνε περιθώρια για την ανάπτυξη ενδιαφερόντων.

Οι δυνατότητες ψυχαγωγίας και άθλησης είναι επίσης περιορισμένες επειδή δεν υπάρχουν οι κατάλληλες κτιριακές εγκαταστάσεις αλλά και λόγω έλλειψης βιβλιοθήκης. Μέχρι το 1980 οπότε και άρχισε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού των φυλακών δεν επιτρεπόταν ούτε τρανζίστορ στις κρατούμενες. Η τηλεόραση αποτελεί το κυρίαρχο μέσο ψυχαγωγίας, υπάρχει σε κάθε όροφο και μαζεύει τις κρατούμενες μέχρι την ώρα του βραδινού κλειδώματος.³⁵

Οι σχέσεις με το περιβάλλον κλονίζονται και πολλές φορές διαλύονται μεγαλώνοντας το άγχος, τα συναισθήματα ενοχής και της απόρριψης.

Οι Κυριακές και οι γιορτές είναι οι χειρότερες ημέρες για μια φυλακισμένη. Μια μελαγχολία πλανιέται παντού παρά τις προσπάθειες να δείξουν ότι είναι μέρες χαράς. Ντυμένες με καλύτερα ρούχα από ό,τι φοράνε τις καθημερινές οι κρατούμενες

³⁴ Δασκαλάκης Η., *οπ.αν.*, σελ.60-63.

³⁵ Αργυρίου-Κυρίτση Σοφία., *Γυναίκες Φυλακές Κορυδαλλού*, Αθήνα, 1986 σελ. 115.

βγαίνουν στο προαύλιο και το βαρύ και άσκοπο περπάτημα δείχνει τις σκέψεις τους. Ξέρουν ότι αυτές τις μέρες τίποτα δεν συμβαίνει στο μικρό τους χώρο. Ο κόσμος είναι περισσότερο ξένος αυτές τις μέρες της αργίας. Οι ώρες περνάνε δύσκολα μέχρι η καθημερινή λειτουργία της φυλακής να ξαναπιάσει το ρυθμό της. Είναι αυτές τις μέρες που δεν μπορείς να συγκρατήσεις τα δάκρυά σου, η νοσταλγία στην καρδιά σου δεν σ' αφήνει. Πίκρα, λύπη και ένα κρυμμένο μίσος για αυτές τις γιορτές και τις καταραμένες Κυριακές. Η ζωή κυλά, τα χρόνια περνούν και τίποτα, ποτέ, δεν θα μπορέσει να αντικαταστήσει τη χρονική διάρκεια που πέρασες στη φυλακή.

Η επαγγελματική και οικονομική κατάρρευση είναι σχεδόν αναπόφευκτη. Και καθώς το μεγαλύτερο μέρος των κρατουμένων προέρχεται από τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις μπορούμε να φανταστούμε πόσο έντονα είναι τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Όχι μόνο τα μέλη της οικογένειας όταν υπάρχουν και μένουν πίσω αλλά και οι ίδιες οι κρατούμενες όταν αποφυλακισθούν αφού το στίγμα της φυλάκισης θα τις ακολουθεί στην προσπάθειά τους να βρουν εργασία. Το δυσμενές γι' αυτές επίσης οικογενειακό περιβάλλον δεν μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά καθώς τις περισσότερες φορές δεν έχει ούτε τις οικονομικές δυνατότητες αλλά ούτε και τη γνώση για να στηρίξει μια προσπάθεια προσαρμογής.

Η έλλειψη φυσιολογικής σεξουαλικής ζωής έχει σαν αποτέλεσμα πολλές φορές την ανάπτυξη ομοφυλοφιλικών σχέσεων ή και ψυχικών διαταραχών.

Πρόβλημα αποτελεί επίσης η στενότητα του χώρου, καθώς παρά τον σχετικά μικρό αριθμό γυναικών κρατουμένων αυτές στοιβάζονται μαζί με τις ανήλικες τοξικομανείς και ψυχοπαθείς κρατούμενες μιας και δεν υπάρχει ούτε ψυχιατρείο γυναικών ούτε ειδική πτέρυγα για τα ψυχιατρικά περιστατικά αλλά και ούτε ειδικά σωφρονιστικά καταστήματα για τις ειδικές κατηγορίες κρατουμένων. Η έλλειψη του χώρου και η κακή κατάσταση των κτιρίων καθώς αυτά είναι υγρά και ανήλια και η μη τήρηση των κανόνων υγιεινής εκθέτει σε σοβαρούς κινδύνους ασθενειών την υγεία των κρατουμένων. Ο κίνδυνος ηπατίτιδας караδοκεί κάθε στιγμή, όπως παλαιότερα έκανε θραύση η φυματίωση.

Στα έντονα αυτά προβλήματα υγιεινής έρχεται να προστεθεί και το πρόβλημα της ιατροφαρμακευτικής και υγειονομικής περίθαλψης καθώς δεν υπάρχει μόνιμος γιατρός ούτε και ψυχολόγος. Υπάρχουν μόνο 2 κοινωνικοί λειτουργοί ενώ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κρατούμενες χορηγούνται αθρόα ψυχοφάρμακα.

Το φαγητό -που ρυθμίζεται κατά τρόπο όχι απόλυτα ικανοποιητικό από τον Σωφρονιστικό κώδικα καθώς ορίζει ότι η τροφή πρέπει να είναι επαρκής και υγιεινή (η επάρκεια είναι σχετικό θέμα)- είναι λίγο και κακής ποιότητας. Μπορεί όμως η κρατούμενη να συμπληρώσει την τροφή της είτε προμηθευόμενη ορισμένα φαγώσιμα απ' έξω είτε αγοράζοντάς τα από το πρατήριο του καταστήματος.

Σε ότι αφορά την εργασία υπάρχει πρόβλημα απασχόλησης. Εργάζονται περίπου οι μισές γυναίκες αλλά σε βοηθητικές εργασίες και λίγες κυρίως βαρυποινίτισσες-εργάζονται στο ταπητουργείο.³⁶

Έτσι για τις γυναίκες η εργασία δεν μπορεί στην πράξη να λειτουργήσει ως μέσο κοινωνικής προσαρμογής. Οι γυναίκες δεν μαθαίνουν ένα επάγγελμα που θα τους χρησιμεύσει ως εφόδιο για το βιοπορισμό τους μετά την αποφυλάκιση ή συνήθως ασκούνται σε μη παραγωγικές εργασίες όπως η κατασκευή χειροτεχνημάτων (κέντημα, πλέξιμο, κόσμημα, ζωγραφική). Πρόκειται για ασχολίες που κάποιες κρατούμενες είχαν και πριν την φυλάκιση ή τις απέκτησαν μέσα στη φυλακή. Οι εργασίες επίσης που μπορούν να παρέχουν οι κρατούμενες σχετίζονται κυρίως με τη λειτουργία της φυλακής (καθαριότητα, μαγειρείο, κηπουρική, καφενείο, φαρμακείο, καντίνα, πλυντήριο, βιβλιοθήκη, απορρίμματα). Πρόκειται δηλαδή για εργασίες βοηθητικές. Αυτές οι θέσεις μετρούν ευεργετικά για τον υπολογισμό της ποινής όπως και η απασχόληση στο ταπητουργείο. Κριτήριο για την επιλογή των κρατουμένων είναι η σειρά προτεραιότητας με βάση την ημερομηνία υποβολής της αίτησης αλλά και οι γνώσεις, οι ικανότητες, η εμπιστοσύνη της διεύθυνσης των φυλακών, το είδος του αδικήματος κ.λ.π. Η σημαντική λειτουργία αυτών των εργασιών είναι ότι συμβάλλουν στη συντόμευση του χρόνου έκτισης της ποινής τους και ότι τους προσφέρουν απασχόληση, «εργασιοθεραπεία για να μην τρελαθούμε», όπως λένε οι ίδιες.³⁷

Μόνιμη πηγή άγχους για τις κρατούμενες αποτελεί και η επαγγελματική τους αποκατάσταση μετά την αποφυλάκιση. Θεωρούν ότι η εξεύρεση εργασίας θα είναι το κύριο πρόβλημα που θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον καθώς το κοινωνικό στίγμα που θα τις ακολουθεί θα κάνει ακόμα πιο δύσκολες τις κινήσεις τους.

Τα χρήματα που παίρνουν ως αμοιβή και τους άλλους ενδεχομένους οικονομικούς πόρους (χρήματα που είχαν μαζί τους κατά την είσοδο στη φυλακή κ.α.) δεν μπορούν

³⁶ Θανοπούλου Μ., Φρονίμου Έμμ., Τσιλιμγκάκη Βίνα., *οπ.αν.*, σελ. 144.

³⁷ Το ίδιο, σελ. 145.

να τα διαθέσουν ελεύθερα. Το μισό αυτών των χρημάτων μπορεί να δαπανηθεί από την κρατούμενη για την κάλυψη ατομικών ή οικογενειακών αναγκών και το υπόλοιπο μισό κρατείται και δίνεται κατά την απόλυση ώστε να έχει ένα ποσό για τα πρώτα έξοδα μετά την αποφυλάκιση.

Υπάρχει επίσης πρόβλημα επικοινωνίας με τις οικογένειές τους καθώς η γυναικεία φυλακή Κορυδαλλού είναι η μοναδική και όπως είναι φυσικό συγκεντρώνει κρατούμενες από όλη τη χώρα και πολλές γυναίκες βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τα σπίτια τους.

Η διατήρηση όμως της επαφής και της επικοινωνίας με πρόσωπα που ζουν έξω από τα τείχη της φυλακής επιβάλλεται όχι μόνο για λόγους εξανθρωπισμού της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής αλλά και για λόγους κοινωνικής προσαρμογής του εγκλείστου μετά τη λήξη της ποινής του καθώς όσο περισσότερους δεσμούς διατηρεί η έγκλειστη με την ελεύθερη κοινωνία, τόσο περισσότερα είναι τα ενδιαφέροντά της, τόσο λιγότερο απορροφάται από τη φυλακή, τόσο λιγότερο κοινωνικοποιείται στην υποπολιτισμική ομάδα της φυλακής και τόσο λιγότερο αποκοινωνικοποιείται σε σχέση με την ελεύθερη κοινωνία.

Η επικοινωνία όμως όχι μόνο δεν ενθαρρύνεται και δεν διευκολύνεται αλλά επιπλέον περιορίζεται τόσο ως προς τα πρόσωπα με τα οποία μπορεί να αλληλογραφεί αλλά και από τη λογοκρισία των επιστολών, τη μειωμένη συχνότητά της και την έκταση των επιστολών, τη συχνότητα των επισκέψεων και τον περιορισμό των προσώπων που μπορούν να τις επισκεφθούν. Έτσι η μεν αλληλογραφία επιτρέπεται σε συγγενείς εξ' αίματος και εξ' αγχιστείας μέχρι τετάρτου βαθμού και με το σύζυγο ενώ η συχνότητά της καθορίζεται από τη βαρύτητα της ποινής και δεν πρέπει να ξεπερνά τις τέσσερις σελίδες.

Στα γράμματά του ένας φυλακισμένος δεν πρέπει να περιγράφει τις άσχημες εμπειρίες που δοκιμάζει στη φυλακή. Πρέπει να είναι πάντα χαρούμενος, μετανιωμένος και ποτέ άρρωστος. Αν έγραφε την πραγματική σου ψυχοσωματική κατάσταση, το γράμμα δεν στελνόταν. Σου το γύριζαν πίσω.. Όταν έγραφε παραπάνω, λάβαινες ή λαβαίνανε οι δικοί σου το γράμμα, με τη σφραγίδα «να είστε σύντομοι», περιοριστείτε μόνο σε οικογενειακά ζητήματα. Το δε θέμα των επισκέψεων καθορίζεται με ανάλογο τρόπο, μόνο που εδώ επιτρέπεται και η επίσκεψη σε πρόσωπα ηθικής περιωπής, σε εκπροσώπους των προστατευτικών εταιριών και στον νομίμως διορισμένο συνήγορο.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι ο κύκλος των προσώπων, με τα οποία μπορεί να αλληλογραφεί η εγκλειστη δεν καλύπτει τις συναισθηματικές ανάγκες της για επικοινωνία καθώς εξαιρεί άλλα ενδεχομένως πολύ πιο αγαπητά πρόσωπα (φίλοι, ερωμένοι, κ.λ.π.) με τα οποία θα είχε αληθινούς συναισθηματικούς δεσμούς. Η συντήρηση και η ενθάρρυνση των δεσμών αυτών θα συντελούσε στο να αισθάνεται ότι έχει στηρίγματα στην κοινωνία, ότι δεν είναι αποκομμένη απ' αυτήν, ώστε να μην ζητήσει καταφύγιο την κοινότητα των εγκλειστών.

Οι σχέσεις επίσης με το φυλακτικό προσωπικό εντείνει την άσχημη εμπειρία που βιώνουν οι γυναίκες στη φυλακή. Αναφέρονται περιστατικά δωροδοκιών των φυλακισσών προκειμένου να κάνουν τα στραβά μάτια όπως στην προμήθεια ενός απαγορευμένου είδους έναντι ενός εργόχειρου και άλλα. Από την άλλη μπορεί να παρατηρηθούν φαινόμενα προνομακής μεταχείρισης σε κάποιες κρατούμενες που καταφέρνουν να κερδίσουν την εύνοια είτε μέσω δώρων των συγγενών τους προς αυτές είτε, λιγότερο συχνά, λόγω θέσης τους στην κοινωνία πριν τον εγκλεισμό.

Γενικά οι γυναίκες βιώνουν την εμπειρία της φυλάκισης πολύ πιο έντονα. Και καθώς οι γυναίκες μεγαλώνουν συναισθηματικά, γίνονται δυνατές στην αυτοεκτίμησή τους, και αποκτούν προσωπική αυτονομία, η φυλακή λειτουργεί με περισσότερο πόνο εξαιτίας της προσωπικότητας των γυναικών και της στέρησης της ελευθερίας που η φυλακή συνεπάγεται. Το στερεότυπο του ρόλου τους τις κάνει να αισθάνονται αποτυχημένες που δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν σε αυτό και ταυτόχρονα φορτωμένες με το στίγμα του εγκλεισμού για την υπόλοιπη ζωή τους. Η φυλακή τις κάνει να αισθάνονται διπλά αποκλεισμένες από τα αγαθά της ζωής που είναι κοινώς προσιτά. Ο αποκλεισμός που εξακολουθούν εν πολλοίς να βιώνουν οι γυναίκες στη ζωή ακόμα έξω από τη φυλακή ως αποτέλεσμα της μη ισότιμης εκπροσώπησής τους σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής όπως στην απασχόληση αφού το μεγαλύτερο μέρος αυτών που αναζητούν εργασία είναι γυναίκες, της μη πρόσβασής τους σε όλα τα επαγγέλματα, της δυνατότητας για σταδιοδρομία της μη κατάληψης διευθυντικών θέσεων, στις διαφορές εισοδημάτων και μισθών στη δυνατότητα που έχει εντέλει να λειτουργεί ελεύθερα σεξουαλικά χωρίς να επισύρει τη μομφή της κοινωνίας έρχεται να ολοκληρωθεί με τη φυλακή. Είναι οδυνηρό να αισθάνεται κανείς ότι δεν απολαμβάνει τις ίδιες ευκαιρίες ζωής και δεν αντιμετωπίζεται ισότιμα στην προσπάθεια συμβίωσης με το άλλο φύλο. Για τις γυναίκες που η ζωή πριν τη φυλάκιση ήταν γεμάτη στερήσεις και ματαιώσεις σκληρή δουλειά χωρίς απολαύσεις, η αίσθηση του άδικου πέφτει βαριά πάνω τους και η αίσθηση της διπλής τιμωρίας

είναι κυρίαρχη. Ο πόνος της φυλάκισης είναι τέτοιος που πολλές καταφεύγουν σε ακρωτηριασμούς και αυτοτραυματισμούς.

Ο Toynbee (Gardian, 15 Οκτωβρίου 1984) αναφέρει ότι μερικές γυναίκες ισχυρίζονταν “με κάνει να νιώθω καλύτερα... αμβλύνει την ένταση... με ηρεμεί... είναι ο μόνος τρόπος για να μπορέσω να κοιμηθώ. Είναι καθαρή απόγνωση σαν να παύεις να είσαι μια ενότητα. Είσαι ένα τίποτα. Μετά κάνεις τα πάντα για να αρχίσεις να αισθάνεσαι... Θέλεις να νιώσεις πόνο, οτιδήποτε αρκεί να δοκιμάσεις μια εμπειρία. Η τακτική της χορήγησης ψυχοτρόπων ουσιών φαίνεται ότι είναι κοινό γνώρισμα των γυναικείων φυλακών αφού οι στατιστικές διεθνώς δείχνουν μεγάλη συχνότητα χορήγησής τους. Στη φυλακή του Holloway ανάμεσα στον Ιανουάριο του 1984 και τον Μάρτιο του 1985 υπήρξαν 32,990 συνταγές για ψυχοτροπικά φάρμακα. Γενικά υπάρχει μια αυξημένη συχνότητα εγγραφής συνταγών για καταπραυντικά γενικά φάρμακα στις γυναίκες από ότι στους άνδρες η οποία εξηγείται εν μέρει από τη μεγαλύτερη ένταση και κατά συνέπεια βιαιότητα στη συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια της φυλάκισης.

Οι κρατούμενες που είναι συχνά μακριά από τα σπίτια τους φαίνεται ότι υπάρχουν σε όλες τις χώρες καθώς τα καταστήματα που προορίζονται για αυτές βρίσκονται σε μακρινές τοποθεσίες κάνοντας την πρόσβαση ιδιαίτερα δύσκολη για τις οικογένειές τους όχι μόνο αντικειμενικά λόγω αποστάσεως αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι οι οικογένειες των γυναικών αυτών είναι φτωχές. Η περιορισμένη χρονική διάρκεια επικοινωνίας επίσης συνηγορεί στο γεγονός ότι μπορεί να υπάρχουν γυναίκες που δεν δέχονται καθόλου επισκέψεις. Το 1979, από τα 186 κορίτσια που αποφυλακίστηκαν από το αναμορφωτήριο του Bullwood Hall, σχεδόν το ένα τέταρτο από αυτά δεν είχε δεχτεί καμία επίσκεψη και το είκοσι τοις εκατό είχε μόνο μία επίσκεψη.

Ενώ παράδειγμα για την εμπειρία της ζωής στη φυλακή εκτός Ελλάδας αποτελεί η περιγραφή μιας γυναίκας κρατούμενης στην Αγγλία.

Η Jenny Hicks περιγράφει την εμπειρία της στη φυλακή υψίστης ασφαλείας στο Durham της Αγγλίας: Στο Durham κάθε κίνηση του κρατούμενου παρατηρείται από οθόνες και ελέγχεται. Πρέπει να είσαι πολύ ήσυχος και μπορεί να σε επιπλήξουν επειδή γελάς. Το καθεστώς είναι απόλυτα καταπιεστικό. Ακόμα και όταν είσαι κλειδωμένος στο κελί σου κάποιος θα κοιτάζει από την τρύπα του Ιούδα κάθε ώρα, πάνω στην ώρα. Υπάρχει μια ηλεκτρονική κλειδαριά πάνω στην πόρτα και μόλις σε κλειδώσουν μέσα δεν μπορείς να βγεις από το δωμάτιο παρά μόνο εάν φωνάξουν τον ίδιο τον διευθυντή από το κρεβάτι του. Δεν μπορούν να σπρώξουν προς το μέρος σου

ακόμα και μια αποστειρωμένη πετσέτα ή ένα χάπι εάν αρρωστήσεις. Κινείται γύρω σε πολύ μικρούς χώρους και οι γυναίκες μπορούν να μιλάνε μεταξύ τους συγχρόνως μόνο ανά τριάδες-αν και ποτέ πίσω από μια κλειστή πόρτα. Πρέπει πάντα να αφήνεις την πόρτα ανοιχτή. Δημιουργείται ένταση. Συνάντησα μερικές ενδιαφέρουσες γυναίκες στο Durham και πήρα δυο μαθήματα από το ανοικτό πανεπιστήμιο εκεί, αλλά άλλαξα φυσικά, συναισθηματικά και πνευματικά. Το δέρμα μου έγινε γκρι και δείχνω πιο σκληρή. Άρχισα να περπατάω διαφορετικά- πολύ περισσότερο επιθετικά- και έμαθα να μισώ.³⁸

Γ. Γυναίκες με παιδιά στη φυλακή.

Όλες οι προαναφερθείσες δυσκολίες είναι ιδιαίτερα έντονες για τις γυναίκες που έχουν παιδιά. Η εμπειρία της κάθειρξης είναι πιο σκληρή για τις γυναίκες εξαιτίας του στενού δεσμού τους με τη φροντίδα και το μέγαλωμα των παιδιών.

Το χάσιμο των παιδιών αποτελεί κύρια πηγή άγχους για τις γυναίκες που φυλακίζονται. Ακόμα και για αυτές που ήταν απύσες κατά το μέγαλωμα των παιδιών τους πριν τη φυλάκιση ή που παραμελούσαν τα παιδιά τους πριν τον εγκλεισμό τους.³⁹

Οι γυναίκες ανησυχούν για τα παιδιά τους αισθάνονται ενοχές και πόνο που δεν τα βλέπουν ή που δεν κατάφεραν να ανταποκριθούν στο ρόλο τους ως μητέρες και περισσότερο ανησυχούν για το πώς αυτά μεγαλώνουν μακριά τους. Δεν ξέρουν κατά πόσο πρέπει να τους μιλήσουν για το λόγο που βρίσκονται στη φυλακή ή για τον τρόπο που θα διατηρήσουν την επαφή κατά τις επισκέψεις με την αλληλογραφία ή με τα τηλεφωνήματα. Ειδικά οι έγκυες προβληματίζονται για το αν μπορούν να κρατήσουν ένα παιδί ή να προβούν σε έκτρωση. Γενικά όλες οι μητέρες και αυτές που στο μέλλον πρόκειται να γίνουν αναρωτιούνται για το αν τα παιδιά τους μπορούν να τις δεχτούν ως μητέρες και από την άλλη πόσο οι ίδιες μπορούν πραγματικά να προσφέρουν σε αυτά στηρίζοντάς τα ψυχικά και υλικά. Οι κρατούμενες μάλιστα που

³⁸ Morris Alison., *Women crime and criminal justice*, όπως αναφέρεται στις Πανεπιστημιακές παραδόσεις των κ. Β. Αρτινοπούλου και Φ. Τσαλίκoglou.

δεν έχουν συχνή επικοινωνία με τα παιδιά τους λόγω της απόστασης που τις χωρίζει και των εξόδων που αυτή συνεπάγεται ανησυχούν για το ότι χάνουν το σεβασμό των παιδιών τους, ότι αυτά τις ξεχνούν μειώνοντας έτσι τις πιθανότητες να ζήσουν μαζί τους μετά την αποφυλάκιση. Αν όλες αυτά συνδυαστούν με το γεγονός ότι οι γυναίκες αυτές διαθέτουν λίγα προσόντα, δεν έχουν οικονομική άνεση και πολλές είναι ανύπαντρες, καταλαβαίνουμε πόσο μεγαλώνουν οι δυσκολίες στο να καταφέρουν να κρατήσουν και να μεγαλώσουν τα παιδιά τους.

Από τη στιγμή που δόθηκε προσοχή στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν γυναίκες αλλά και άντρες κρατούμενοι κατά τη δεκαετία του 1960 άρχισε να αναπτύσσεται και το ενδιαφέρον για τις έγκυες κρατούμενες, τις φυλακισμένες μητέρες και τα παιδιά τους και την διάλυση της οικογένειας στις περιπτώσεις που μάνες – μητέρες φυλακίζονταν.

Στην Αμερική από το 1901 λειτούργησε δωμάτιο για παιδιά τα οποία μπορούσαν να κρατήσουν οι μητέρες τους μέχρι και τα πρώτα τους γενέθλια, ή μέχρι τον 18^ο μήνα εάν αυτές αποφυλακίζονταν μετά από 18 μήνες αφού είχαν γεννήσει. Το 1927 επίσης όταν άνοιξε το σωφρονιστικό κατάστημα για γυναίκες στο Alderson, West Virginia λειτούργησε δωμάτιο για παιδιά το οποίο όμως έκλεισε τη δεκαετία του 1970 με τον ισχυρισμό ότι η φυλακή δεν ήταν χώρος για να μεγαλώσει ένα παιδί.⁴⁰

Προσπάθειες από ομάδες γυναικών και γυναικείου σωφρονιστικού προσωπικού είχαν σαν αποτέλεσμα αργές αλλά σημαντικές αλλαγές στις πολιτικές αντιμετώπισης των φυλακισμένων μητέρων. Την αλλαγή αυτή υπαγόρευε και το μεγάλο ποσοστό των φυλακισμένων γυναικών που ήταν μητέρες. Η Breda McGowan και η Karen Blumenthal έγραψαν ότι οποιαδήποτε μέρα θα υπήρχε ένα ποσοστό 70% περίπου των γυναικών που ήταν μητέρες. Οι Glick και Neto αναφέρουν ότι το 56.3% από τις 6.466 γυναίκες κρατούμενες που εξέτασαν είχαν ένα ή περισσότερα παιδιά.⁴¹ Από το 1970 στην Αμερική οι προσπάθειες άρχισαν να καρποφορούν και να αναγνωρίζεται η ανάγκη για προγενέθλια και μεταγενέθλια φροντίδα για ιατρική και γυναικολογική φροντίδα των εγκύων γυναικών, ειδικό διαιτολόγιο και άσκηση. Η παροχή της κατάλληλης ιατρικής φροντίδας δινόταν σε αρκετές αλλά όχι σε όλες τις πολιτείες.

Από το 1970 επίσης είχαν τεθεί σε εφαρμογή αρκετά γονεϊκά προγράμματα στις φυλακές. Συγκεκριμένα το 1978 άρχισαν να λειτουργού δύο τέτοια προγράμματα

³⁹ Pollock Joycelyn., *Counseling Women in Prison*, California-London-New Delhi, Sage Publications, Inc. 1998, σελ.28.

⁴⁰ Feinman Clarice., *Women in the criminal justice system, U.S.A.*, Praeger Published, 1994, σελ.61.

στην επαρχιακή πόλη Clinton στο New Jersey. Το ένα από αυτά φρόντιζε για τη μεταφορά των παιδιών ηλικίας μέχρι 18 μηνών στις μητέρες τους τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Κατά τη διάρκεια της ημερήσιας επίσκεψης τα παιδιά έτρωγαν με τις μητέρες τους και έπαιζαν στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο με παιχνίδια που υπήρχαν. Παράλληλα επιστημονικό προσωπικό ενίσχυε τις γυναίκες στην προσπάθειά τους να αναπτύξουν σχέσεις με τα παιδιά τους. Το δεύτερο πρόγραμμα σχεδιάστηκε με την προοπτική να στείλει γυναίκες που σε λίγο καιρό θα αποφυλακίζονταν σε κατασκηνώσεις που ανήκαν στο στρατό της σωτηρίας προκειμένου να συνηθίσουν να ζουν με τα παιδιά τους. Η υποστήριξη που τις παρείχε ειδικό επιστημονικό προσωπικό κατά τη διάρκεια των Σαββατοκύριακων που αυτές έμεναν με τα παιδιά τους τις προετοίμαζε να επιστρέψουν στις οικογένειές τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι οικονομικές όμως δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο στρατός της σωτηρίας κατέληξαν στο να μετατραπεί το πρόγραμμα και να περιοριστούν οι συνευρέσεις μητέρων – παιδιών σε μία μόνο ημέρα. Τέτοια προγράμματα ημερήσιων επισκέψεων διατηρούν και πολλές άλλες πολιτείες σήμερα.⁴²

Άλλα σωφρονιστικά καταστήματα επιτρέπουν τα παιδιά να μείνουν με τις μητέρες του για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα συνήθως τουλάχιστον μέχρι την ηλικία του ενός έτους. Το 1985 το δικαστήριο αποφάσισε για χάρη των μανάδων και των παιδιών να μπορούν οι γυναίκες κρατούμενες να κρατήσουν τα νεογέννητα σε ειδικό δωμάτιο στη φυλακή που είχε εξοπλιστεί για αυτό το σκοπό. Κατά τη διάρκεια της ημέρας μπορούσαν να βρίσκονται με τα παιδιά τους στον ειδικό αυτό χώρο αλλά τη νύχτα επέστρεφαν στα κελιά τους ενώ τα μωρά παρέμεναν στο ειδικό δωμάτιο. Το 1993 υπήρχαν στην Αμερική τρία τέτοια προγράμματα που αφορούσαν γυναίκες κρατούμενες με παιδιά. Και τα τρία ήταν στη Νέα Υόρκη. Όλα τα παραπάνω προγράμματα ενδιαφέρονται να διατηρήσουν τη σχέση μητέρας παιδιού και να διδάξουν στις γυναίκες το προσόν του να είσαι γονιός. Πολλές όμως πολιτείες της Αμερικής έχουν ψηφίσει νόμους που δίνουν το δικαίωμα για απομάκρυνση ή και υιοθεσία αυτών των παιδιών όταν κρίνεται ότι οι κρατούμενες είναι ακατάλληλες να έχουν την επιμέλειά τους. Το ερώτημα βέβαια σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το ποιοι και πόσο εύκολο είναι να κρίνει κανείς για την ακαταλληλότητα ενός γονέα, όταν ξέρουμε ότι αυτοί που κρίνουν είναι μέσης τάξης λευκοί άνθρωποι ενώ οι μητέρες είναι κατώτατου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου ή ανήκουν σε μειονότητες.

⁴¹ Το ίδιο σελ.57-58.

Παρόμοια στοιχεία αντλούμε και από άλλες φυλακές σε διάφορες χώρες.

Παλαιότερα στην Αγγλία ορισμένα ιδρύματα δεν επέτρεπαν επισκέψεις από τα παιδιά και άλλα ενώ επέτρεπαν τις επισκέψεις εμποδίζαν με χωρίσματα τη φυσική επαφή. Από τη δεκαετία του 70 και μετά έγιναν αρκετές προσπάθειες για να επιτραπεί η επαφή μεταξύ των φυλακισμένων μητέρων και των παιδιών τους και να δίνονται άδειες για να τα επισκεφθούν. Το 1982 με την απογραφή των φυλακών της Αγγλίας βρέθηκε ότι από τις 1288 συνολικά γυναίκες κρατούμενες οι 719 ήταν μητέρες με ένα σύνολο 1649 παιδιών. Διακόσια εννιά από αυτά ήταν κάτω από την ηλικία των τριών ετών. Τον Ιανουάριο του 1981 23 παιδιά ζούσαν στις φυλακές με τις μητέρες τους. Μεταξύ 1^{ης} Ιανουαρίου του 1984 και 31^{ης} Μαρτίου του 1985, 71 φυλακισμένες γέννησαν παιδιά. Η διεύθυνση των φυλακών στην αναφορά της για το 1983 ξεκαθαρίζει ότι οι αποφάσεις για τις θέσεις λαμβάνονται σύμφωνα με το πρωταρχικό συμφέρον του παιδιού. Η σύγχρονη πρακτική είναι να μεταφερθεί το παιδί αμέσως μετά τη γέννηση (συνήθως μέσα σε μια περίοδο τεσσάρων εβδομάδων) όταν η μητέρα εκτίει μακροπρόθεσμη ποινή φυλάκισης. Στις μονάδες δίνεται προτεραιότητα σε γυναίκες που πρόκειται να γεννήσουν κατά τη διάρκεια της ποινής τους παρά σε αυτές που εισέρχονται με βρέφη. Τα βρέφη μπορούν να παραμείνουν μέχρι την ηλικία των εννέα μηνών σε κλειστά ιδρύματα και περίπου μέχρι τον 18^ο μήνα σε ανοιχτές συνθήκες.⁴³

Η Φιλανδία, η Γερμανία και το Ισραήλ είναι μερικές ακόμα από τις χώρες που έχουν τέτοια προγράμματα για κρατούμενες μητέρες. Σύμφωνα με αυτά παρέχεται ένα ειδικό δωμάτιο όπου ζουν οι γυναίκες με τα παιδιά, ένας χώρος για το παιχνίδι των παιδιών, τροφή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και για τους δυο. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι προσωπικό και κρατούμενες διασκεδάζουν να έχουν παιδιά με τα οποία μπορούν να παίζουν ενώ φαίνεται ότι μειώνεται και η ένταση των γυναικών όπως και τα προβλήματα πειθαρχίας. Ειδικά η Γερμανία επιτρέπει την παραμονή των παιδιών στο ίδρυμα μέχρι την ηλικία των έξι ετών.

Στις ελληνικές γυναικείες φυλακές μητέρες είναι το 70% των κρατουμένων στην έρευνα που διεξήχθη το 1994. Οι περισσότερες έχουν 2 παιδιά (37.9%) και οι υπόλοιπες 1 παιδί (24.2%) και 3 παιδιά (19.7%). Οι περισσότερες δηλαδή είναι μητέρες και μάλιστα πολύτεκνες. Τα περισσότερα από τα παιδιά αυτά είναι ανήλικα και μάλιστα προσχολικής ηλικίας (μέχρι 6 ετών) και σχολικής ηλικίας (μέχρι 18

⁴² Το ίδιο σελ.62.

ετών) ενώ λίγα είναι τα παιδιά άνω των 18 ετών. Κατά τον χρόνο που οι γυναίκες αυτές βρίσκονται στη φυλακή την φροντίδα των παιδιών προσχολικής ηλικίας έχουν αναλάβει κυρίως πρόσωπα από το οικογενειακό περιβάλλον (σύζυγος, γονείς, πεθεροί, θείοι, τα μεγαλύτερα παιδιά), και μάλιστα όταν υπάρχουν μεγαλύτερα παιδιά, τότε διασπείρονται σε διαφορετικά πρόσωπα της οικογένειας. Σε λίγες περιπτώσεις την φροντίδα των παιδιών έχουν αναλάβει φίλοι και σε μόνο μία περίπτωση τα παιδιά βρίσκονται σε ίδρυμα, γεγονός που δείχνει ότι λειτουργούν οικογενειακά δίκτυα στήριξης των γυναικών αυτών. Υπάρχουν επίσης λίγα παιδιά στο ίδρυμα που κρατούνται σε ειδικό χώρο κράτησης μέχρι την ηλικία των 2 ετών.⁴⁴

Το κρίσιμο βέβαια ερώτημα για όλες αυτές τις φυλακές που επιτρέπουν τα παιδιά να μένουν με τις μητέρες τους είναι εάν η φυλακή είναι καλό περιβάλλον για ένα βρέφος. Κατά τους πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού το περιβάλλον παίζει καθοριστική σημασία για τη μετέπειτα ανάπτυξή του. Η ποιότητα της ζωής του εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσει με το πρόσωπο που το φροντίζει και το είδος της φροντίδας που δέχεται. Γνωρίζοντας τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αυτές οι γυναίκες στο χώρο της φυλακής είμαστε επιφυλακτικοί για την ποιότητα της σχέσης που μπορεί να αναπτυχθεί. Ακόμα και αν δεχτούμε ότι αυτή μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά τι επίδραση θα είχε ενδεχομένως στο παιδί η μεταφορά του μετά την πάροδο του επιτρεπόμενου χρόνου παραμονής του στη φυλακή;

Βέβαια πολλοί παιδοψυχίατροι υπογραμμίζουν τη σημασία του δεσμού με τη μητέρα κατά την πρώιμη παιδική ηλικία ως καθοριστικό παράγοντα για τη μετέπειτα ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Όπως η αναφορά του Stewart Britten παιδοψυχιάτρου (Guardian, 18 Σεπτεμβρίου 1986) που ισχυρίζεται ότι τα παιδιά που οι μητέρες τους βρίσκονται στη φυλακή κατά τα διαπλαστικά τους χρόνια αντιμετωπίζουν ψυχολογικά προβλήματα στην εφηβεία τους. Δεν γίνεται όμως σαφές εάν αυτό οφείλεται στην απουσία της μητέρας ή στην κατώτερης ποιότητας υποκατάστατη φροντίδα.

Στον αντίποδα της άποψης αυτής που θεωρεί απαραίτητη τη συμβίωση μητέρων και παιδιών στη φυλακή βρίσκεται εκείνη που λέει ότι στις γυναίκες με μικρά παιδιά δεν θα πρέπει να επιβάλλονται ποινές κράτησης παρά μόνο σε εξαιρετικές συνθήκες. Μαζί με τις μητέρες τιμωρούνται και τα παιδιά στη φυλακή.

⁴³ Morris Alison., οπ.αν.

Η αλήθεια είναι πάντως ότι τόσο οι γυναίκες όσο και τα παιδιά τους χρειάζονται βοήθεια. Για τα παιδιά είναι απαραίτητη η διατήρηση της επαφής με τη μητέρα τους ενώ για τις γυναίκες απαραίτητη η παροχή συμβουλευτικών προγραμμάτων προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες και τη φροντίδα των παιδιών. Και όσο αφορά το εάν πρέπει τα βρέφη και τα μικρά παιδιά να μένουν με τις μητέρες τους στη φυλακή πρέπει να εξαρτηθεί από τον σκοπό της ποινής στον οποίο αναλόγως κάθε φορά δίνεται προτεραιότητα. Αποτροπή, αποκατάσταση, τιμωρία, εξουδετέρωση.

Επανάταξη των γυναικών

Το ερώτημα είναι κατά πόσο θέλουμε να κάνουμε αυτές τις γυναίκες καλύτερες φυλακισμένες ή να τις βοηθήσουμε να επιτύχουν προσωπικούς στόχους. Πολλοί πιστεύουν ότι οι καλύτεροι φυλακισμένοι είναι οι χειρότεροι κατά την απελευθέρωση.

Το όποιο πρόγραμμα μάλλον δεν θα πρέπει να μετράται αποκλειστικά και μόνο από τα ποσοστά υποτροπής των υποβαλλόμενων σε αυτό. Μια σχέση αληθινή με την κρατούμενη μπορεί να είναι ένας στόχος καθώς θα βοηθήσει να ξεπεράσει το σοκ της φυλάκισης ή και να βελτιώσει τις πλευρές της συμπεριφοράς της και της προσωπικότητάς της

Οι φυλακές για γυναίκες έχουν υποστεί ουσιαστικές αλλαγές τα τελευταία 20 χρόνια, θετικές και αρνητικές. Υπάρχουν περισσότερα προγράμματα για γυναίκες με περισσότερες δυνατότητες στην ενίσχυση των προσόντων που θα τις επιτρέψει να έχουν ένα αξιοπρεπή μισθό. Από την άλλη οι γυναίκες είναι περισσότερο πιθανό να καταδικάζονται σε ποινές φυλάκισης περισσότερο από ποτέ.⁴⁵ Επιπλέον προβλήματα υπερπληθυσμού των γυναικείων φυλακών αποδεικνύουν ότι τα υπάρχοντα προγράμματα είναι αναποτελεσματικά.

Έτσι παρά το ανθρωπιστικό ιδεώδες που κυριαρχεί στη μεταχείριση των κρατουμένων, όσον αφορά την προστασία τόσο της σωματικής τους υγείας όσο και της αξιοπρέπειάς τους, την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, το σωφρονιστικό σύστημα αποτελεί περισσότερο μηχανισμό τιμωρίας και ελέγχου παρά επανένταξης και βελτίωσης.

⁴⁵ Pollock Joycelyn, οπ.αν., σελ.40-42.

Και παρά την διακήρυξη ότι σκοπό της ποινής της στέρησης της ελευθερίας αποτελεί η κοινωνική προσαρμογή του εγκληματία φτάσαμε σήμερα στο παράδοξο να συμβιβάζουμε τιμώρηση και κοινωνική προσαρμογή. Η σύζευξη του σκοπού της κοινωνικής προσαρμογής με την τιμώρηση είναι ασυμβίβαστη γιατί η τιμώρηση γίνεται συνήθως εμπόδιο στην πραγμάτωση της επανένταξης. Όπως λει ο Δασκαλάκης η φυλακή είναι από τη φύση της παράγοντας αντικοινωνικότητας και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, Όσο περισσότερο μένει κανείς στη φυλακή τόσο αυτή τον καταπίνει. Κατά το μέτρο που κοινωνικοποιείται κανείς στο σύστημα της φυλακής, αποκοινωνικοποιείται αντίστοιχα έναντι της ελεύθερης κοινωνίας.

Πως είναι δυνατόν να συνηθίσει ο κατάδικος σε ομαλή κοινή διαβίωση όταν η εμπειρία της φυλακής είναι εντελώς διαφορετική; Όσο περισσότερο προσαρμόζεται στην έγκλειστη ζωή, τόσο περισσότερο δυσπροσάρμοστος γίνεται στην ελεύθερη κοινωνία. Η πειθαρχία δεν εξυπηρετεί την κοινωνική προσαρμογή του κρατούμενου αλλά την ασφάλεια της φυλακής, δηλαδή την εξασφάλιση της απρόσκοπτης εκπλήρωσης και αποστολής της φυλακής ως τόπου κράτησης ανθρώπων χωρίς αναταραχές και αποδράσεις. Η πειθαρχία καθιστά τον κατάδικο χειραγωγίσιμο έτσι ώστε να υπόκειται χωρίς αντίδραση στους διάφορους καταναγκασμούς.

Πώς να λειτουργήσει ο σκοπός της κοινωνικής αναπροσαρμογής όταν η συχνότητα της επικοινωνίας των κρατουμένων με τον έξω από τη φυλακή κόσμο (είτε πρόκειται για επισκέψεις αγαπημένων προσώπων είτε για δυνατότητα αλληλογραφίας), κλιμακώνεται ανάλογα με τη βαρύτητα της ποινής.

Ο περιορισμός όμως των προσώπων που μπορούν να επισκεφθούν τον κρατούμενο ή να αλληλογραφήσουν μαζί του δεν εξυπηρετεί απολύτως τίποτα και πολύ περισσότερο δεν βοηθάει τον φυλακισμένο να διατηρήσει την επαφή με πρόσωπα που ενδεχομένως θα έπαιζαν θετικό ρόλο στη διατήρηση της ψυχικής του ισορροπίας μέσα στη φυλακή και στην ομαλότερη προσαρμογή του στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση.

Πώς να βοηθηθούν οι κρατούμενοι όταν οι δυνατότητες για ενημέρωση που έχουν, υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο των υπαλλήλων ενώ υπάρχει και διάταξη στο σωφρονιστικό κώδικα που απαγορεύει την ανάγνωση του ημερήσιου τύπου εκτός αν επιτραπεί με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης. Και ακόμα και αν δικαιολογείται η απαγόρευση αυτή από τη φροντίδα να μην εξάπτεται ο ερωτισμός των κρατουμένων από σκανδαλιστικές περιγραφές και φωτογραφίες, η διάταξη αυτή οδηγεί στην αποκοπή του κρατούμενου από τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής που

εκφράζει ο τύπος, με συνέπεια τον περιορισμό της συνταγματικά κατοχυρωμένης ελευθερίας του στοχασμού. Η ενημέρωση επί των σπουδαιότερων ειδήσεων με το ενημερωτικό δελτίο που εκδίδεται έχει σαν αποτέλεσμα οι κρατούμενοι να παίρνουν μια παραμορφωμένη όψη της πραγματικότητας ενημερωνόμενοι μόνο πάνω σε ειδήσεις, που ανταποκρίνονται στην ιδεολογία αυτού που τις κρίνει.⁴⁶

Πόσο περισσότερο να λειτουργήσει για τις γυναίκες η κοινωνική επανένταξη όταν ακόμα και αυτή η εργασία που υποτίθεται ότι τις εθίζει σε μία πειθαρχημένη ζωή και τις δίνει τη δυνατότητα να ζήσουν μετά την αποφυλάκιση δύσκολα προσφέρεται ή εξαντλείται σε παραδοσιακές ασχολίες που σχετίζονται με τη διατήρηση της καθημερινής λειτουργίας της φυλακής;

Πως βοηθάει η φυλακή στην επανακοινωνικοποίησή τους όταν το στίγμα που επικολάζεται πάνω στους πρώην κρατούμενους τους εμποδίζει από μια φυσιολογική ζωή; Η κρατούμενη αντιμετωπίζεται με εχθρότητα από την κοινωνία, φόβο και αποστροφή γεγονός που δυσκολεύει την προσαρμογή είτε με την απόκτηση κάποιου επαγγέλματος είτε με τη δυνατότητα πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες που για τους μη εγκληματίες θεωρούνται φυσιολογικά.

Ο ρόλος του εγκληματία ορίζει στο εξής την ταυτότητα του υποκειμένου και το στερεότυπο που τον θέλει παθολογικό και κακό καθορίζει την συμπεριφορά των άλλων απέναντί του. Εκεί που μέχρι τότε θεωρούνταν φυσιολογικό άτομο που ζούσε μια ζωή όπως όλοι οι άλλοι, με την επιβολή του στίγματος όλο το παρελθόν του ανατρέπεται και το άτομο εισπράττεται κάτω από ένα νέο φως, το οποίο προβάλλει προς τα έξω ένα είδωλο που έχει σαν αποκλειστικά χαρακτηριστικά εκείνα του στερεότυπου του εγκληματία. Το στίγμα και οι αντιδράσεις που προκαλεί από μέρους των τρίτων στενεύει σημαντικά τις δυνατότητες προσαρμογής του στιγματισμένου στο κοινωνικό περιβάλλον. Το άτομο διαπιστώνει ότι οι ανάγκες του για βιοποριστική εργασία, για κοινωνικές σχέσεις και για οικογενειακή ζωή δεν μπορούν να ικανοποιηθούν παρά σε περιβάλλοντα που αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα προσαρμογής, σε περιβάλλοντα στιγματισμένων. Αισθάνεται εξαπατημένο στις προσδοκίες του ότι η κοινωνία, μετά την εξόφληση του χρέους του προς αυτήν με την έκτιση της ποινής του θα το δεχόταν στους κόλπους της, ενώ αντιλαμβάνεται ότι το στίγμα είναι μόνιμο και ανεξίτηλο. Οι συνθήκες αυτές είναι πολύ πρόσφορες για να

⁴⁶ Δασκαλάκης Η., *Μεταχείριση εγκληματία*, σελ.67-70.

ανταποκριθεί το υποκείμενο στις προσδοκίες που έχει η κοινωνία γι' αυτό δηλαδή να υιοθετήσει το ρόλο του εγκληματία που του καθορίζει η κοινωνία.⁴⁷

Το σωφρονιστικό σύστημα στο σύνολό του έχει γίνει αντικείμενο διαφωνιών και κριτικής. Οι φυλακές λειτούργησαν ως ανθρώπινες αποθήκες, απετέλεσαν χώρο ταπείνωσης και βίας, και μόνο κατ' εξαίρεση τόπο βελτίωσης. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, είναι σημαντική η πρόοδος όσον αφορά την προσπάθεια για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων των κρατουμένων από διακρατικά όργανα και διεθνείς οργανισμούς.⁴⁸

Σήμερα σκοπός της ποινής είναι η κοινωνική επανένταξη του εγκληματία. Μετά από μια μακρά περίοδο διαδρομών των σωφρονιστικών μέσων και μεθόδων για την αντιμετώπιση του σωφρονιστικού προβλήματος (τιμωρητικός χαρακτήρας σωφρονισμού, θεραπευτικός, βελτιωτικός) φτάσαμε στην παράδοξο όπως αποκαλείται στάδιο να τιμωρούμε με τον εγκλεισμό στερώντας την ελευθερία του παραβάτη από τη μια και από την άλλη να επιδιώκουμε την κοινωνική προσαρμογή του.

Αν μάλιστα προσθέσουμε σε αυτή την εξ' ορισμού αρνητική λειτουργία της φυλακής τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι έγκλειστες λόγω της ανεπάρκειας υλικοτεχνικών υποδομών και αυθαιρεσιών των οργάνων του συστήματος και μη εφαρμογής των στοιχειωδών κανόνων μεταχείρισης των κρατουμένων που απαιτούν το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων των κρατουμένων όπως αυτοί ορίζονται από το σύνολο των κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης καταλαβαίνουμε τη δεινότητα της θέσης των φυλακισμένων. Τα επιπλέον προβλήματα τους απομονώνουν και τους περιθωριοποιούν όλο και περισσότερο εντείνοντας τα προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού της κατηγορίας αυτής του πληθυσμού.

Στη Φυλακή δεν ασκείται καμιά κοινωνική πολιτική ικανή να στηρίζει τον κρατούμενο ως προσωπικότητα ελαχιστοποιώντας και αναπληρώνοντας τις συνέπειες της στέρησης της ελευθερίας του, έτσι ώστε να επανενταχθεί δημιουργικά στην ελεύθερη ζωή και να αποτραπεί οποιαδήποτε νέα εμπλοκή του. Απεναντίας το όλο σύστημα έκτισης ποινών αποδιοργανώνει τις ανθρώπινες υπάρξεις απομονώνοντας

⁴⁷ Δασκαλάκης Η., Η Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1985σελ.146-155.

⁴⁸ Λαμπροπούλου Έφη., *οπ.αν.* σελ.223.

κατά κανόνα την επικοινωνία και την επαφή με τον κοινωνικό περίγυρο και υποβάλλοντας σε ταπεινωτικές διαδικασίες περιορισμών και ελέγχων, στοιχειώδεις ανάγκες ζωής. Έτσι η φυλακή περισσότερο λειτουργεί σαν χώρος αποθήκευσης και απόρριψης ενοχλητικών ανθρώπινων υπάρξεων που από μόνο το λόγο ότι βρέθηκαν κρατούμενες δεν είναι υπολογίσιμες κοινωνικά και γι' αυτό αν δεν εξουδετερωθούν, θα στιγματιστούν δια βίου.⁴⁹ Η ηθική αποστολή της φυλακής για βελτίωση και συνακόλουθα κοινωνική επανένταξη ή επανακοινωνικοποίηση δεν πραγματοποιείται. Η σταθερότητα της αναποτελεσματικότητάς της είναι τέτοια που ακόμα και οι θεσμικές και οργανωτικές μεταρρυθμίσεις που έχει υποστεί στην πορεία της ύπαρξής της δεν συνέβαλλαν στη βελτίωση του κρατουμένων.

Ο Δασκαλάκης εντοπίζει την αποτυχία της στην ιδεολογία που διαπερνά το θεσμό εδώ και διακόσια χρόνια οπότε και ισχύει η στερητική της ελευθερίας ποινή, στην ιδεολογία της που παρέμεινε μέχρι σήμερα πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Η βασική ιδέα αυτής της ιδεολογίας είναι η διάκριση των ατόμων σε «καλούς» και «κακούς» και η εγκαθίδρυση μιας ιεραρχικής κλίμακας κατά βαθμό «κακότητας», όπου οι χειρότεροι βρίσκονται στη βάση και οι λιγότερο κακοί στην κορυφή. Είναι όμως αυτή η ιδέα της ιεράρχησης με τη δημιουργία ταυτόχρονα κινήτρων που συναντά την άρνηση και την αντίδραση των κρατουμένων να επιστρέψουν στην κατάσταση ανηλικότητας που τους τοποθετεί το σωφρονιστικό σύστημα και στις διακρίσεις που προσλαμβάνουν ως αδικίες. Έτσι το αποτέλεσμα είναι το αντίθετο απ' αυτό που επιδιώκεται. Για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων απαραίτητος όρος λέει ο Δασκαλάκης είναι η αλλαγή της ιδεολογίας και η εισχώρηση στο χώρο της φυλακής των αξιών που επικρατούν στην σύγχρονη κοινωνία και που σε καμιά περίπτωση δεν ταυτίζονται με αυτές της φυλακής (ιεράρχηση, τάξη, πειθαρχία) και η εξαφάνιση του στιγματιστικού χαρακτήρα της ποινής και κατ' επέκταση της ίδιας της φυλακής. Η επανένταξη δεν πρέπει να επιδιωχθεί με επέμβαση στην προσωπικότητα των κρατουμένων στα πλαίσια ενός προγράμματος μεταχείρισης, αλλά με την ανάθεση της κοινωνικοποίησής του στον βασικό κοινωνικοποιητικό παράγοντα όλων μας δηλαδή στην ίδια την κοινωνία. Ειδικότερα το μόνο που έχει να κάνει η φυλακή είναι αφενός να απέχει από επεμβάσεις, έτσι ώστε να αφήνεται ο καθένας ελεύθερος να αναπτύξει την προσωπικότητά του σύμφωνα με τις δυνατότητές του, και αφετέρου να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες που να αποκλείουν επιδράσεις του ενός πάνω

⁴⁹ Κωνσταντόπουλος Νίκος, Ελευθεροτυπία, 26 Οκτωβρίου 1990.

στον άλλον. Ο ρόλος της πρέπει να είναι δευτερεύων και να συνίσταται στην εξασφάλιση στους κρατούμενους όλων των ελευθεριών που συμβιβάζονται με το καθεστώς στέρησης της ελευθερίας, ώστε να είναι δυνατόν να λειτουργήσουν για το σύνολο των κοινωνικών μελών, και που για κάποιο λόγο, δεν επέδρασαν πάνων στον εγκληματία μέχρι τώρα. Τούτο σημαίνει διαμόρφωση συνθηκών από την οικογενειακή και κοινωνική του ζωή που να μεγιστοποιούν τις δυνατότητες και ευκαιρίες και κοινωνικές επαφές. Μόνο έτσι η φυλακή αν δεν γίνει κοινωνικά ωφέλιμη θα πάψει τουλάχιστον να είναι βλαπτική στην έκταση που είναι μέχρι σήμερα.

Ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1980 όταν μετά και από τις εξεγέρσεις των ίδιων των φυλακισμένων έγιναν γνωστά τα προβλήματά τους προς τον έξω από τη φυλακή κόσμο το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε συνεργασία και με άλλους δημόσιους, κυρίως φορείς, προχώρησε στη διοργάνωση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης για φυλακισμένους γενικά με στόχο να βοηθήσει την κοινωνική επανένταξη αυτής της κατηγορίας του πληθυσμού.

Όλα τα προγράμματα επανένταξης των φυλακισμένων γυναικών έχουν σχεδιαστεί για να προετοιμάσουν τις γυναίκες στην προσαρμογή τους στις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας. Και αφού οι γυναίκες παρά την σταδιακή έξοδό τους στην αγορά εργασίας εξακολουθούν να ασκούν παραδοσιακά επαγγέλματα, η επανακοινωνικοποίησή τους δεν μπορεί παρά να εξαντλείται στην εκμάθηση των παραδοσιακών γυναικείων ρόλων της συζύγου, της μητέρας και της νοικοκυράς. Ειρωνεία βέβαια αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις φυλακισμένες είναι μεν μητέρες αλλά και όχι σύζυγοι. Η πλειονότητα τους είναι μοναδικοί κηδεμόνες των παιδιών τους αφού λίγες είναι παντρεμένες και μοιράζονται το στήριγμα της οικογένειάς τους. Είναι φτωχές, αμόρφωτες χωρίς προσόντα και οριακά εργαζόμενες που αντιμετωπίζουν άμεσα την ανάγκη εξεύρεσης εργασίας. Βλέπουμε δηλαδή ότι ενώ τα προγράμματα στοχεύουν σε μια παραδοσιακή εκπαίδευση, οι γυναίκες στις οποίες απευθύνονται έχουν ανάγκη από εκπαιδευτικά προγράμματα που θα τις προμηθεύσουν με προσόντα και γνώσεις για να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες ανάγκες επιβίωσης αυτών και των οικογενειών τους. Το ότι οι γυναίκες αυτές δεν χρειάζονται ή δεν ενδιαφέρονται για μη παραδοσιακές εργασίες καθώς δεν είναι οι κύριοι συντηρητές των οικογενειών τους είναι ένας μύθος που συνεχίζει να δικαιονίζει τις σωφρονιστικές πολιτικές αποτρέποντάς τες από την ανάπτυξη ρεαλιστικών και πρακτικών προγραμμάτων για αυτές.

Βέβαια εκτός από το μύθο που θέλει τις γυναίκες νοικοκυρές και συμβοηθούντα μέλη των οικογενειών τους χωρίς κύριες δουλειές, η λειτουργία τέτοιων προγραμμάτων είναι συνάρτηση της γενικότερης κατάστασης στην αγορά εργασίας, καθώς οι γυναίκες αυτές πρέπει να ενταχθούν ή να επανενταχθούν σε μία αγορά εργασίας όπου το γυναικείο εργατικό δυναμικό κατέχει ήδη μία συγκεκριμένη θέση και επιπρόσθετα συνάρτηση της στάσης των εργοδοτικών φορέων απέναντι στην επαγγελματική κατάρτιση και την πρόσληψη αποφυλακισμένων γυναικών σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας.

Ειδικότερα δεδομένης της αύξησης της ανεργίας που πλήττει περισσότερο τις γυναίκες παρά τους άντρες, συνδικάτα, είναι απρόθυμα να στηρίζουν προγράμματα επαγγελματικής επιμόρφωσης σε κρατούμενες και οι ιδιωτικές βιομηχανίες απρόθυμες να επενδύσουν στην εκπαίδευση των κρατουμένων λόγω του υψηλού κόστους που αυτή συνεπάγεται. Όταν πολύ άνετα μπορείς να διαλέξεις από την πληθώρα αυτών που ζητούν εργασία εκείνους που διαθέτουν ακριβώς τα προσόντα που χρειάζεσαι για πιο λόγο να μπεις σε τέτοιο κόπο; μήπως για να δείξεις το κοινωνικό σου πρόσωπο;

Επιπλέον οι προκαταλήψεις που διαπερνούν το σύνολο της κοινωνίας απέναντι στους φυλακισμένους ή πρώην φυλακισμένους καθώς και ο μικρός αριθμός των καταδικασμένων γυναικών που δεν δικαιολογεί τις δαπάνες εκπόνησης τέτοιων προγραμμάτων που είναι χάσιμο χρόνου και χρήματος.

Ειδικότερα για γυναίκες κρατούμενες, σύμφωνα με την έρευνα των Θανοπούλου, Φρονίμου και Τσιλιμγκάκη, λειτούργησαν στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού τα εξής προγράμματα: α) Από το 1969 ως σήμερα λειτουργεί επαναλαμβανόμενο πρόγραμμα, τριμηνιαίας εκπαίδευσης και παραγωγικής διαδικασίας κατασκευής χειροποίητων χαλιών. Οι γυναίκες αμείβονται με ημερομίσθιο (1.000 δρχ. περίπου) και ποσοστά αν κατασκευάσουν μεγαλύτερο αριθμό τετραγωνικών μέτρων. Τα χαλιά πωλούνται από τον Εθνικό Οργανισμό Πρόνοιας και ισχύει ο ευεργετικός υπολογισμός των ημερών εργασίας.

Β) Από το 1986 ως το 1988 λειτούργησε θεατρικό εργαστήρι που είχε σαν στόχο το ανέγασμα θεατρικών παραστάσεων. Από το 1989 ως σήμερα λειτουργεί επαναλαμβανόμενο με ενδιάμεσες διακοπές, πρόγραμμα κατάρτισης στο ψευδοκόσμημα. Οι γυναίκες κρατούμενες δεν αμείβονται, αλλά επωφελούνται από τυχόν πώληση των κοσμημάτων τους. Πρόσφατα προβλέφθηκε ένας μικρός αριθμός θέσεων με ευεργετικό υπολογισμό των ημερών εργασίας και σε αυτό το πρόγραμμα.

Το 1995 άρχισαν μαθήματα γυμναστικής, που γίνονται 3 φορές την εβδομάδα. Το πρόγραμμα υλοποιεί η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Γ) Από το 1992 ως σήμερα λειτουργούν επαναλαμβανόμενα μαθήματα ανθοδετικής με συνεργασία της ΝΕΛΕ. Από το 1992 ως το 1994 λειτουργούσαν προγράμματα μαθημάτων Ιαπωνικής Χαρτοδιπλωτικής καθώς και μαθήματα ανακύκλωσης υλικών. Το 1994 λειτούργησε πρόγραμμα φυσικής καλλιέργειας-κηπουρικής (σε 7 θέσεις ίσχυε ο ευεργετικός υπολογισμός των ημερών εργασίας). Τα παραπάνω προγράμματα υλοποίησε ο ΜΟΑ (Mokishi Okada Asssociation).

Δ) Το 1994 λειτούργησε για 4 μήνες ομάδα έκφρασης και αυτοσχεδιασμού που υλοποίησε το Body Shop.

Ε) Το 1995 λειτούργησε μόνο για ένα μήνα πρόγραμμα μαθημάτων ζωγραφικής. Κατά το παρελθόν δραστηριότητα είχε αναπτύξει και ο Ελληνικός Οργανισμός Μικρομεσαίων Μεταποιητικών Επιχειρήσεων και Χειροτεχνημάτων (ΕΟΜΜΕΧ) που σχετιζόταν με τη λειτουργία τμημάτων κεραμικής, γενικής χειροτεχνίας και υφαντικής στις Γυναικείες Φυλακές.

Παράλληλα με τα προγράμματα αυτά λειτουργούν και προγράμματα που έχουν στόχο την επαγγελματική επανένταξη αποφυλακισμένων γυναικών καθώς το πρόβλημα της ανεργίας που αντιμετωπίζουν οι αποφυλακισμένες είναι εντονότερο λόγω του στίγματος που τους ακολουθεί και της απροθυμίας των εργοδοτών να προσλάβουν πρώην κρατούμενες. Οι φορείς που δραστηριοποιούνται και είναι συγκριτικά περιορισμένοι είναι ο ΟΑΕΔ, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ο Συνεταιρισμός Αποφυλακισμένων Γυναικών για το κόσμημα.

Μεταξύ αυτών ελάχιστα είναι τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης που απευθύνονται σε γυναίκες κρατούμενες και αφορούν κατάρτιση σε παραδοσιακά γυναικείες χειρωνακτικές ειδικότητες. Ελάχιστα είναι και τα προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί για αποφυλακισμένες γυναίκες και έχουν σαν αντικείμενο κατάρτισης τεχνικές κυρίως εργασίες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τομέα της επαγγελματικής ένταξης αποφυλακισμένων γυναικών παρουσιάζει μια πρόσφατη προσπάθεια δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας για αποφυλακισμένες μέσω της σύστασης του γυναικείου συνεταιρισμού για το κόσμημα.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η προετοιμασία της επαγγελματικής επανένταξης στο στάδιο της φυλάκισης είναι ανεπαρκής και ανύπαρκτη στο στάδιο της αποφυλάκισης για τις γυναίκες.

Τα προγράμματα επανόρθωσης αν και εφαρμόζονται σε όλες τις φυλακές σήμερα εντούτοις λίγο συμβάλλουν πραγματικά σε αυτό που στοχεύουν. Δυστυχώς η φυλακή είναι ένας στρεσογόνος χώρος που λίγη σχέση έχει με την πραγματική κοινωνία ενώ τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κανείς σε αυτή δεν είναι τα ίδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες κατά την απελευθέρωση.

Δεδομένης της πραγματικότητας της φυλακής και της αποτυχίας της να επιτύχει τους στόχους της κοινωνικής επανένταξης αναρωτιέται κανείς για τη σκοπιμότητα της εφαρμογής εναλλακτικών λύσεων στην έκτιση των στερητικών της ελευθερίας ποινών για ένα άνοιγμα δηλαδή της φυλακής με τη χρήση αδειών εξόδου, την τμηματική έκτιση της ποινής, την ημιελεύθερη διαβίωση, την κοινωφελή εργασία και τις κατά παρέκκλιση διαδικασίες. Οι σύγχρονες αυτές εναλλακτικές λύσεις μαζί με τις παραδοσιακές της αναστολής, της δοκιμασίας και την υπό όρους απόλυση που προβλέπονται στις Σωφρονιστικές νομοθεσίες των περισσότερων κρατών θα δώσουν διέξοδο όχι μόνο στα προβλήματα του υπερπληθυσμού και της συνακόλουθης ανθρωπιστικής διαβίωσης και μεταχείρισης αυξάνοντας τις ευκαιρίες προσαρμογής των κρατουμένων στην κοινωνία. Στην Ελλάδα δεν μένει παρά να γίνουν πράξη αρκετές από τις ευεργετικές διατάξεις του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα που εξακολουθούν να μένουν ανενεργές.

Σήμερα παρατηρείται μια έκρηξη στο χτίσιμο φυλακών γενικά και για γυναίκες ειδικότερα. Ο Rafter το 1990 ανέφερε ότι στην Αμερική μεταξύ του 1930 και 1950 είχαν χτιστεί μόνο 3 ή τέσσερις φυλακές σε κάθε δεκαετία. Αντίθετα τη δεκαετία του '80 χτίστηκαν 34 φυλακές για γυναίκες. Τη δεκαετία του 1990 αν και δεν υπάρχουν στοιχεία όλες οι πολιτείες στην Αμερική έχουν χτίσει, χτίζουν ή σχεδιάζουν να χτίσουν περισσότερες γυναικείες φυλακές. Όσες χτίστηκαν έχουν γεμίσει από γυναίκες που αλλιώς θα λάμβαναν μια άλλη εναλλακτική ποινή. Το χτίσιμο νέων φυλακών δεν αποτελεί λύση στο πρόβλημα γιατί υπάρχει η τάση να γεμίζουν οι φυλακές που χτίζονται. Εκτός από τη Γερμανία δεν υπάρχει καμιά άλλη χώρα που να δοκίμασε τη λύση της επέκτασης των φυλακών ως διέξοδο στο πρόβλημα του υπερπληθυσμού και να μην τις ξαναγέμισε μπαίνοντας έτσι σε ένα φαύλο κύκλο.⁵⁰

Τη δεκαετία του '60 επίσης ασκήθηκε κριτική στην ύπαρξη ξεχωριστών φυλακών για γυναίκες. Μετά από τη σύγκριση των ευκαιριών που παρέχονταν σε άνδρες και

⁵⁰ Pollock Joycelyn., οπ.αν.σελ.25.

γυναίκες κρατούμενους καθώς και στο προσωπικό κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες κρατούμενες λαμβάνουν περιορισμένες και κατώτερες από τους άντρες υπηρεσίες και προγράμματα και το γυναικείο προσωπικό λιγότερες ευκαιρίες ανέλιξης.

Έτσι η πρόταση να λειτουργήσουν φυλακές που θα στέγαζαν μαζί γυναίκες και άντρες άρχισε να καρποφορεί και το 1992 υπήρχαν στην Αμερική 170 πολιτείες που διέθεταν τέτοιες φυλακές. Στην Δανία επίσης υπάρχει μια τέτοια φυλακή που φιλοξενεί 65 άνδρες και 25 γυναίκες μεταξύ των ηλικιών 17 και 25 σε ιδιωτικά δωμάτια που στεγάζονται στο ίδιο κτίριο. Και τα δύο φύλα συμμετέχουν από κοινού στις δραστηριότητες του καταστήματος ενώ επιτρέπεται να μένουν στο δωμάτιο του ενός ή του άλλου μέχρι τις 10.30 κάθε βράδυ και μετά πηγαίνουν στα δωμάτιά τους.

Μια τέτοια όμως συνύπαρξη μόνο σε μια χώρα σαν τη Δανία θα μπορούσε να υπάρξει καθώς πρόκειται για μια μικρή χώρα με ομοιογενή πληθυσμό και με ένα σύστημα κοινωνικών αξιών που δέχεται τις σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ μη παντρεμένων ανθρώπων καθώς και τα παιδιά που δεν προέρχονται από ένα νόμιμο γάμο.⁵¹

Παρόλη τη δυνατότητα εφαρμογής ενός τέτοιου συστήματος κράτησης καθώς είναι δύσκολο να κρατήσεις άντρες και γυναίκες μαζί όχι μόνο για λόγους ασφάλειας αλλά και για τα συναισθηματικά και σεξουαλικά προβλήματα που μπορούν να δημιουργηθούν από τη συμβίωση, οι υπέρμαχοι μιας τέτοιας άποψης τονίζουν τα πλεονεκτήματα του: οικονομικά από την άποψη της μείωσης του κόστους λειτουργίας επιτήρησης και παροχής προγραμμάτων και δημιουργίας ενός ανθρωπιστικού περιβάλλοντος το οποίο θα παρέχει ολοκληρωμένα προγράμματα επανένταξης. Επίσης προβάλλονται λόγοι μείωσης της έντασης και των βίαιων ξεσπασμάτων, αποφυγή των ομοφυλοφιλικών σχέσεων και οφέλη ψυχολογικά και εκπαιδευτικά. Περισσότερες ευκαιρίες για ανάπτυξη θετικών σχέσεων με το άλλο φύλλο οι γυναίκες φροντίζουν περισσότερο τον εαυτό τους, προσέχουν την εμφάνισή τους, τη συμπεριφορά και τη γλώσσα τους και γενικότερα μαθαίνουν να συμβιώνουν κάτι που τις βοηθάει στην επικοινωνία και επαφή τους μετά την απελευθέρωση.

Ένα σοβαρό μειονέκτημα αποτελεί το γεγονός ότι καθώς οι περισσότερες γυναίκες όπως και οι άνδρες κρατούμενοι προέρχονται από τάξεις που διατηρούν μια παραδοσιακή εικόνα για το ρόλο της γυναίκας και του άνδρα στην κοινωνία, η

⁵¹ Feinman Clarice., *οπ.αν.* σελ.75.

συμβίωση στη φυλακή μπορεί να οδηγήσει τις γυναίκες να χάσουν τον αρχηγικό ρόλο και τις φιλοδοξίες για τη ζωή τους και να παραδοθούν στη δύναμη του αρσενικού όπως αυτή ισχύει στην κοινωνία εκτός φυλακής από την οποία προέρχονται.

Συμπεράσματα

Η συμμετοχή της γυναίκας στο έγκλημα διαφοροποιείται τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά από αυτή των ανδρών. Το ίδιο και η σχέση της με τη φυλακή. Οι γυναίκες φυλακισμένες αποτελούν ένα μικρό ποσοστό στο σύνολο του πληθυσμού σε όλους τους χρόνους και χώρους της ιστορίας, αν και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σχετική αύξηση στον αριθμό των καταδικαζόμενων γυναικών σε στερητική της ελευθερίας ποινή.

Στη διαδρομή της σχέσης τους με τη φυλακή φαίνεται ότι οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως επικίνδυνα άτομα που διαθέτουν περισσότερο ανδρικά παρά γυναικεία χαρακτηριστικά. Οι γυναίκες αυτές που πήγαν ενάντια στη φύση τους τοποθετούνταν αρχικά στα ίδια κελιά με τους άντρες κρατούμενους και γίνονταν αντικείμενα σεξουαλικής εκμετάλλευσης και βιασμού. Αργότερα αν και διαχωρίστηκαν από αυτούς συνέχισαν να υφίστανται την ίδια εκμετάλλευση από τους άντρες φρουρούς τους αυτή τη φορά. Εξακολουθούσε να είναι διάχυτη η αντίληψη ότι οι γυναίκες αυτές που κατέληγαν στη φυλακή ήταν τα χειρότερα τέρατα που υπήρχαν, ανεπανόρθωτα χειρότερες από τους άνδρες που δεν ήταν άξιες της συμπάθειας και της φροντίδας κανενός. Η αδιαφορία αυτή δικαιολογούσε τις άθλιες συνθήκες ζωής στη φυλακή αφού αντανακλούσε την εχθρότητα και το φόβο της κοινωνίας απέναντί τους και καμιά προσπάθεια αναμόρφωσης από τις αρχές.

Μόνο όταν γυναίκες όπως η Elizabeth Fry αρχικά και άλλες που ευαισθητοποιήθηκαν αργότερα ξεκίνησαν μια εκστρατεία βελτίωσης της θέσης των φυλακισμένων γυναικών άρχισε να αλλάζει και ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονταν οι παραβάτιδες γυναίκες. Σταδιακά δοκιμάζουν ξεχωριστές συνθήκες κράτησης και μεταχείριση που ταιριάζει περισσότερο με τις ανάγκες της γυναικείας φύσης τους. Αρχίζει να «διακοσμείται» ο χώρος της φυλακής να γίνεται πιο ανθρώπινος και να αντιμετωπίζονται περισσότερο ως άτομα που χρήζουν βοήθειας παρά ως επικίνδυνες εγκληματίες. Ως το τέλος του 19^ο αιώνα οι γυναικείες φυλακές ανεξαρτητοποιήθηκαν από αυτές των ανδρών και η φύλαξη είχε ανατεθεί σε γυναίκες φρουρούς. Τα αναμορφωτήρια που ιδρύθηκαν είχαν ένα προσανατολισμό οικιακό, προσομοίαζαν

περισσότερο με περιβάλλοντα σπιτιού και στόχευαν στην ηθική αναμόρφωση των γυναικών με την επιστροφή στις αξίες των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων που έβλεπαν τις γυναίκες ως μητέρες, συζύγους και νοικοκυρές.

Αν και φαινομενικά οι γυναίκες φυλακές είναι πιο ελκυστικές από αυτές των ανδρών, καθώς διαθέτουν πιο ευχάριστο περιβάλλον, οι γυναίκες μπορούν να διακοσμήσουν τα δωμάτιά τους, να φορούν τα δικά τους ρούχα και να έχουν καλύτερη μεταχείριση, εντούτοις οι γυναίκες αντιμετωπίζουν πολύ χειρότερες καταστάσεις από τους άντρες κρατούμενους. Εκτίουν την ποινή τους πολύ μακριά από τα σπίτια τους σε απομακρυσμένες τοποθεσίες που δυσκολεύουν την επικοινωνία δημιουργώντας προβλήματα προσαρμογής στη φυλακή και επιπλέον προβλήματα στη δυνατότητα της κοινωνικής τους επανένταξης. Οι γυναίκες για μια σειρά από κοινωνικούς και ψυχολογικούς λόγους βρίσκουν την εμπειρία της φυλάκισης πολύ πιο τραυματική από τους άντρες και οδηγούνται συχνότερα σε ξεσπάσματα και αυτοτραυματισμούς.

Στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την αρνητική εμπειρία της φυλακής αναπτύσσουν σχέσεις επικοινωνίας με τις συγκρατούμενές τους που αναπαράγουν τη δομή της έξω κοινωνίας υποδυόμενες τους αντίστοιχους ρόλους. Περισσότερο συναισθηματικές και κοινωνικοποιούμενες διαφορετικά αισθάνονται έντονα την ανάγκη ανθρώπινων σχέσεων και επαφής που θα τις κρατήσει ζωντανές στο στρεσογόνο χώρο της φυλακής.

Περισσότερο αποκλεισμένες από τους άνδρες στους διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής βιώνουν τη φυλακή σαν ένα δεύτερο αποκλεισμό. Επιφορτισμένες με την ευθύνη της οικογένειας και το μέγαλωμα των παιδιών αισθάνονται αποτυχημένες διπλά που δεν κατάφεραν όχι μόνο να ανταποκριθούν στο ρόλο τους ως μητέρες αλλά που δεν καταφέρνουν να έχουν μια δεύτερη ευκαιρία αφού οι στιγματιστικές συνέπειες της φυλακής τις ακολουθούν παντού.

Επίσης το ότι η γυναίκα εκλαμβάνονταν περισσότερο ως τρελή παρά κακή είχε σημαντική επίδραση στο καθεστώς μεταχείρισης της. Αν και οι γυναίκες υποφέρουν πολύ πιο έντονα το γεγονός ότι είναι φυλακισμένες και αυτό ενδεχομένως δικαιολογεί ένα αυξημένο ποσοστό να πάσχει από πνευματικές αρρώστιες αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι όλες πρέπει να αντιμετωπίζονται ως διανοητικά άρρωστες και να χρήζουν ψυχιατρικής μεταχείρισης ή αδιακρίτως να τις χορηγούνται ψυχοφάρμακα.

Αν και συνολικά φαίνεται ότι οι γυναίκες παραβάτιδες δεν λαμβάνουν σκληρότερη μεταχείριση από ότι οι άντρες πολλές από αυτές που βρίσκονται στη φυλακή δεν θα

έπρεπε να βρίσκονται σε αυτή για διάφορους λόγους που υπαγορεύουν διαφορετική μεταχείριση.

Τη δεκαετία του 1960 και του 1970 οι γυναίκες φυλακές εξακολουθούσαν να έχουν τους ίδιους στόχους όπως και στις αρχές του αιώνα. Ο ίδιος οικιακός προσανατολισμός συνέχισε να είναι ο κυρίαρχος στα προγράμματα μεταχείρισης των γυναικών καθώς ο θεσμός της σωφρονιστικής εργασίας που θεωρείται βασικός για την κοινωνική επανένταξη δεν εξασφαλίζει παραγωγική εργασία αλλά εξαντλείται σε δραστηριότητες καθημερινής λειτουργίας της φυλακής και εργασίες που παραδοσιακά έχουν συνδεθεί με τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται περισσότερο ως παιδιά και ενόψει της έλλειψης ουσιαστικών προγραμμάτων επανένταξης αυξάνουν οι απαιτήσεις για παροχή προγραμμάτων που θα λαμβάνουν υπόψη τις κοινωνικές αλλαγές που συνέβησαν και μια διαφορετική θεώρηση για το τι πραγματικά χρειάζονται οι γυναίκες αυτές στην κοινωνία.

Σήμερα, παρ' όλα αυτά λίγα είναι όχι μόνο τα προγράμματα που προσφέρονται για γυναίκες αλλά και αυτά που προσφέρονται είναι διαθέσιμα για ένα πολύ μικρό αριθμό φυλακισμένων γυναικών. Γεγονός είναι πάντως ότι η επιτυχία τέτοιων προγραμμάτων θα πρέπει να αγγίζει τις πραγματικές ανάγκες των γυναικών που είναι διαφορετικές από γυναίκα σε γυναίκα αφού η κάθε μία έχει διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης διαφορετικά ενδιαφέροντα και βιώνει με το δικό της ιδιαίτερο τρόπο τη φυλακή και τους λόγους που την έφεραν σε αυτή. Η προσωπική και κοινωνική ιστορία της κάθε μιας από αυτές δεν θα πρέπει να αγνοείται καθώς οποιαδήποτε επιλογή ζωής είναι αποτέλεσμα προηγούμενων εμπειριών και τωρινών σχέσεων οικογενειακών και φιλικών όπως και οικονομικών και κοινωνικών ευκαιριών που είναι διαθέσιμες σε αυτές.

Η ανάγκη για παροχή και βελτίωση των προγραμμάτων για γυναίκες είναι έντονη αλλά ακόμα πιο έντονη φαίνεται ότι είναι η ανάγκη για επανεκτίμηση του αυξανόμενου ποσοστού που οι γυναίκες φυλακίζονται. Οι γυναίκες στη φυλακή χρειάζονται βοήθεια για αυτό τουλάχιστον ας είμαστε σίγουροι ότι κατά την έξοδό τους από τη φυλακή δεν έγιναν χειρότερες από όταν μπήκαν σε αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αργυρίου-Κυρίτση Σοφία., Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, Αθήνα, 1986.
- Austin van der Slice., Imprisonment, European perspectives, Great Britain, Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Δασκαλάκης Η., Μεταχείριση εγκληματία, Αθήνα-Κομοτηνή, Νομικές εκδόσεις Α. Σάκκουλας, 1985.
- Δασκαλάκης Η., Η Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα-Κομοτηνή, Νομικές εκδόσεις Σάκκουλας, 1985.
- Davis J, Nanette., Stasz Clarice., Social Control of deviance, A critical perspective, United States of America, McGraw-Hill, Inc., 1990.
- Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις ελευθερίες., Οι Ελληνικές Φυλακές, Από τον νόμο στην πραγματικότητα, Β' συνέδριο, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1994.
- Κουράκης Νέστωρ., Ποινική Καταστολή, Αθήνα-Κομοτηνή, Νομικές εκδόσεις Σάκκουλα, 1985.
- Λαμπροπούλου Έφη., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1994
- Μαυρής Μ., Γυναικεία εγκληματικότητα, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ.68^Α, 1988.
- Νόβα-Καλτσούνη Χ., Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, Ιούνιος-Δεκέμβριος 1989.
- Heindensohn Frances.,The Oxford Handbook of criminology, United States of America, Oxford University Press, 1997.
- Θανοπούλου Μ., Φρονίμου Έμμν., Τσίλιγγκάκη Βίνα., Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1997.
- Pollock Joycelyn., Counseling Women in Prison, California- London-New Delhi, Sage Publications, Inc. 1998.
- Σπινέλλη Κ., Κουράκης Ν., Σωφρονιστική Νομοθεσία, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.

- Σπινέλλη Κ., Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα-Κομοτηνή, Νομικές εκδόσεις Α. Σάκκουλας, 1985.
- Yotopoulos-Marangopoulos A., The Peculiarities of female criminality and their causes, A human rights perspective, London, Esperia publications, 1992.
- Φαρσεδάκης Ιάκ., Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική βιβλιοθήκη,
- Feinman Clarice., Wome in the criminal justice system, United States of America, Praeger Published, 1994.
- Φουκώ Μισέλ., Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής, Αθήνα, Εκδόσεις Ράππα, 1989.
- Χάιδου Ανθ., Θετικιστική Εγκληματολογία, Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Αθήνα, Νομική βιβλιοθήκη, 1996.

